

TERMÉSZETRAJZI FÜZETEK

AZ ÁLLAT-, NÖVÉNY-, ÁSVÁNY- és FÖLDTAN KÖRÉBŐL.

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM.

A TERMÉSZETRAJZI OSZTÁLYOK KÖZREMŰKÖDÉSE MELLETT

SZERKESZTI

HERMAN OTTÓ.

SZAKSZERKESZTŐK

JANKA VICTOR, FRIVALDSZKY JÁNOS, DE KRENNER JÓZSEF,

(LEÍRÓ NÖVÉNYTAN).

(LEÍRÓ ÁLLATTAN).

(ÁSVÁNY ÉS FÖLDTAN).

ELSŐ KÖTET.

II. FÜZET (ÁPRILIS-JUNIUS)

HÁROM KÖNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

BUDAPEST, 1877.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

EGYETEM-UTCA 4-ik SZÁM ALATT.

Rebue für das Ausland am Schlusse des Heftes.

TARTALOM.

A műnyelv kérdése. HERMAN OTTÓ	Lap 69
Állattan	74
Korescsőrű madarak. HERMAN OTTÓ	74
Korescsőrű seregély. Dr. BARTSCH SAMU	76
A Duna halóriásai. Dr. KÁROLI JÁNOS	77
Gobio uranoscopus. Dr. KÁROLI	81
A vizisikló mint fészekrabló. MERKL EDE	82
Új téhelyröpték. FRIVALDSZKY JÁNOS	83
Új hártyaröpték. MOCsÁRY SÁNDOR	87
Francia fémdarázsok gazdái. (LICHTENSTEIN J.)	92
Piezocranum nov. gen. Capsidarum. Dr. HORVÁTH G.	92
A Manna-kabócza Magyarországbán. Dr. HORVÁTH G.	93
A szamosfalvi sóstavak félröptéről. Dr. HORVÁTH G.	94
Növénytan	95
Athamanta Haynaldi Borb. et Uechtr.	95
Avenaceae Europeae. JANKA VICTOR	95
Descriptiones plantarum novarum. SIMKOVITS LAJOS	103
A Monte-Maggiore vegetatioja. Dr. STAUB MÓR.	105
Ásvány- és Földtan	109
Az ázsiai Itakolumit. LóCZY LAJOS.	109
Jegyzetek a ponti rétegek elterjedéséhez. LóCZY LAJOS	110
Különfélék '	113
Irodalom és csereviszony	114
Belélet.	115
Revue	116

Inhalt der Revue.

Zur Kunstsprache. O. HERMANN.	Pag. 116
ZOOLOGIE	116
Beiträge: Ornithologie von O. HERMAN, Dr. BARTSCH; Ichthyologie von Dr. J. KÁROLI; Herpetologie von E. MERKL; Coleoptera von I. v. FRIV- ALDSZKY; Hymenoptera von A. MOCsÁRY, J. LICHTENSTEIN; Hemiptera von Dr. G. v. HóRVÁTH.	
BOTANIK	127
Beiträge von V. v. JANKA, G. SIMKOVICS, Dr. M. STAUB, Dr. V. BORBÁS.	
MINERALOGIE und GEOLOGIE	128
Beiträge von L. von LóCZY.	
NOTIZEN	130

Errata.

Pag.	88	zweite	Zeile v. u.:	metanoti	soll heissen	mesonoti.
»	126	dritte	» » »	Coelonites	» »	Celonites.
»	127	zweite	» » »	VI.	» »	VII.
»	127	»	» » »	VII.	» »	VIII.

TARTALOM.

	Lap
A műnyelv kérdése. HERMAN OTTÓ .. .	69
Állattan .. .	74
Korcsesorú madarak. HERMAN OTTÓ .. .	74
Korcsesorú seregély. Dr. BARTSCH SAMU .. .	76
A Duna halóriásai. Dr. KÁROLI JÁNOS .. .	77
Gobio uranoscopus. Dr. KÁROLI .. .	81
A vizisikló mint fészekrabló. MERKL EDE .. .	82
Új téhelyröpűek. FRIVALDSZKY JÁNOS .. .	83
Új hátyaröpűek. MOCSÁRY SÁNDOR .. .	87
Francia fémdarázsok gazdái. (LICHTENSTEIN J.) .. .	92
Piezocranum nov. gen. Capsidarum. Dr. HORVÁTH G. .. .	92
A Manna-kabócza Magyarországon. Dr. HORVÁTH G. .. .	93
A szamosfalvi sóstavak félröpüiről. Dr. HORVÁTH G. .. .	94

Inhalt der Revue.

	Pag.
Zur Kunstsprache. O. HERMAN.. .	116
ZOOLOGIE .. .	116
Beiträge: Ornithologie von O. HERMAN, Dr. BARTSCH; Ichthyologie von Dr. J. KÁROLI; Herpetologie von E. MERKL; Coleoptera von I. v. FRIVALDSZKY; Hymenoptera von A. MOCSÁRY, J. LICHTENSTEIN; Hemiptera von Dr. G. v. HORVÁTH.	
BOTANIK .. .	127
Beiträge von V. v. JANKA, G. SIMKOVICS, Dr. M. STAUB, Dr. V. BORBÁS.	
MINERALOGIE und GEOLOGIE .. .	128
Beiträge von L. von Lóczy.	
NOTIZEN .. .	130

TERMÉSZETRAJZI FÜZETEK

AZ ÁLLAT-, NÖVÉNY-, ÁSVÁNY- ÉS FÖLDTAN KÖRÉBŐL.

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MŰZEUM.

A TERMÉSZETRAJZI OSZTÁLYOK KÖZREMŰKÖDÉSE MELLETT

SZERKESZTI

HERMAN OTTÓ

SZAKSZERKESZTŐK

JANKA VICTOR, FRIVALDSZKY JÁNOS, DR. KRENNER JÓZSEF,

(LEÍRÓ NÖVÉNYTAN).

(LEÍRÓ ÁLLATTAN).

(ÁSVÁNY ÉS FÖLDTAN).

ELSŐ KÖTET.

II. FÜZET (ÁPRILIS-JUNIUS).

HÁROM KÖNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

BUDAPEST, 1877.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

EGYETEM-UTCA 4-ik SZÁM ALATT.

Tájékoztató.

A füzethez mellékelt Revueben a magyar részben foglalt dolgozatok fordításai illetőleg kivonatai közöltetnek; kevésbé fontos dolgok csak jeleztetnek benne. Külföldi szerzők dolgozatainak teljes szövege a Revueben jelenik meg, a magyar szövegben csak jeleztetik.

A Revueben foglalt minden czikknél a magyar szöveg illető lapszáma idézve van.

A táblák a két szöveg számára közösek.

A tudománynyal szemben a szerzők felelősek.

A SZERKESZTŐSÉG.

34,154

A MŰNYELV KÉRDÉSÉHEZ.

«Milyen állást foglalnak el a *Természetrাজي Füzetek* a nyelv kérdésében?» A mióta az első füzet megjelent, élőszóval és levélben sokan vetették föl ezt a kérdést, mely mindig időszerű és nagyon is érdemes arra, hogy foglalkozzunk vele.

Főelv gyanánt előttünk csak ez állhat: a mit írunk, azt érthesse meg nemcsak a szó szoros értelmében vett szakember, hanem minden művelt magyar ember is; alkotásaink, a melyeket a nyelv terén tennünk kell, a minthogy kell is, ne vétsenek a nyelv szabályai, szelleme ellen, ne sértsék az ép nyelvérzékét.

Kötte hiszszük, hogy akadhasson ember, a ki ezt az irányelvet kifogás alá vehetné.

Ha ezt az irányelvet mécs gyanánt vesszük s e mécsessel azután bevilágítunk természetrajzi irodalmunk tárházába, igaz, hogy ott furesánál furesább dolgokra akadunk, a melyek mir denféle hangon csengenek, csak magyarul nem; a melyeknek értelmébe mécsünk egy sugara sem hatol be; a melyeknek titkoszatos jelentőségét semmi szótár sem fejti meg, s a melyektől az ép nyelvérzékű szakember épen úgy, mint az ilyen érzékű művelt ember is — a mint ezt mondani szoktuk — elkapja a fülét.

És ez a baj már nagyra nőtt, akkorára, hogy kezdjük egymást «nem érteni»; mások sem igen érthetnek meg minket, mi mindenesetre a képzelhető legnagyobb baj olyan irott dolgoknál, melyeket nem a magunk személyes használatára, hanem a nyilvánosságnak szántunk; a melyekkel tágasabb körben hatni akarunk, sőt hatnunk kell is.

Ilyen baj természetesen szerfelett nehezíti állását az olyan vállalatnak, mely akkor kezdi pályafutását, a midőn a baj már széles körre kihatott, itt is ott is gyökeret vert, a minthogy ez már csakugyan meg is történt. Mintha végletek előtt találnók fel magunkat, melyeknek egyike az, hogy kövessük a természetrajzi műnyelv dolgában azt az eljárást, a mely eddig gyakoroltatott, némely mozzanatában állítólag a magyar tudományos Akadémia által is szentesítést nyert (?) — mire mindjárt visszatérünk — s mely okvetetlenül anárchiához, bábeli nyelvzavarhoz vezet; vagy csináljunk ráza tabulát, kezdjük előlről.

Vegyük az elsőbb végletet közelebből.

Abban ugyan senki sem kételkedik, hogy a magyar természetrajzi műnyelv — terminológiája ép úgy mint nomenklatúrája s főleg némely szakok terén — úgy került a vizás irányba, hogy ott folytatták, a hol a régibb természetrajzi neológok már a túlságokba csaptak át; s folytatták legtöbbször olyan elemek, a melyek oly kényes dologra, a minő a szóalkotás, sem készületséggel sem hivatottsággal nem bírtak.

A mi e réven létrejött, az sokszorosan belekerült az Akadémia értekezéseibe is, tankönyvekbe és mindenüvé, nagy kárára vált a szakoknak; mert — eltekintve a nyelvérzéken elkövetett csorbától — legtöbbször a megérthetőség rovására is esett. Az eljárás legtöbbször merőben empirikus volt. A szógyártó belészeretett egy, az ő fülének kellemesen csengő ragba, ezt odaakasztotta ígéhez, melléknévhez — akármihez s meg volt a műszó vagy név.

És a végén megesett, hogy a midőn az Akadémia kiadványaiban az e nemű irodalom felszaporodott, íróinak némelyike azt kezdette hirdetni, hogy miután ez s az az Akadémia kiadványaiban megjelent, ennek minden szava-betűje szentesítve van, kötelező mindazokra nézve, a kik erről-arról a jövőben írni akarnak.

Keletkezett egy neme a terrorizmusnak, a mely főleg az ifjabb, fejlődő tehetségekre visszariasztó, bénító hatást gyakorolt, gyakorol még ma is, s nem kis mértékben sarkalja a jobbakat a kérdés föltevésére, a melylyel e cikket kezdtük. Ez a terrorizmusnak, mint nagy bajnak jó visszahatása, határozottan jó jel.

Mint rendesen úgy ennek a terrorizmusnak sincsen semmi jogalapja. Főrugója legtöbbször az auctorkodhatnámság gyarló viszketege.

Ismételjük, hogy jogalapja nincsen, és megmondjuk azt is, hogy a magyar tudományos Akadémia dolga a műnyelvkérdés tekintetében egészen rendben van, noha tény az, hogy kiadványaiban sokszor találkoznak a nyelv szellemével, szabályaival merőben ellenkező dolgok, a melyek azonban — ezt különösen hangsúlyozzuk — soha sem képezték határozati vagy bár csak véleményezési tárgyát is az Akadémia azon osztályának, a mely a nyelv kérdésében illetékes. És éppen azért, mert az egyedül illetékes forum nem vitatta meg, e dolgok számbavehető vagy éppen irányadó alakot nem is ölthettek de soha sem.

A mennyiben természetrajzi ügyekről van szó, a dolog egyszerűen úgy ment, hogy az illető író dolgozatát benyújtotta az illető osztálynak, ez pedig — főleg ha a munka akademikustól származott — bona fide kinyomatta.

Egyetlen határozata az Akadémiának, mely ide vág, egészen szabatos formában hozatott s egészen helyes is.

A határozatot Dr. SZABÓ JÓZSEFNEK köszönjük, mint a ki hozatalára

okot adott; lényege az, hogy a műkifejezések vagy szavak (termini technici) magyarítása kívánatos, a neveké — tehát a nomenklatúráé — nem kívánatos.

Azoknak, a kik a nyelvkérdés fölvetése ötletéből itt-ott az Akadémiát is beleszótták, teljes megnyugvásukra szolgálhat az, hogy e részről a műszavak helyes alkotását semmi akadály sem fenyegeti; de sőt, a mint azt alább majd kifejtjük, ott az eljárás szabadsága mellett még segítséget is találunk.

De vegyük előbb a második végletet, t. i. a ráza tabulát azokra nézve, a mik már meg vannak. Ha e tabulát megcsináljuk, rögtön, minden átmenet nélkül, akkor — ez meggyőződésünk — nagy bajt okozunk, a melyet tudományos életünk nem egy szaka súlyosan megsínylene. Sokat kellene megakasztanunk, a mi tárgy szerint jó, hasznos és szükséges s csak azok, szerint a kifejezések szerint, a melyekkel tárgyalatik — mondjuk — viszsztatetsző. E visszatetsző, a nyelv szellemét, szabályait s az ép nyelvérzékét sértő dolgok közé tartozik a leíró természetrajzi értekezésekbe letett számos műszó, különösképen pedig egy sereg név, mely a mily mértékben nem jellemzi a tárgyat, a melyre alkalmaztatott, a mily mértékben semmit sem mond, oly mértékben hibás alkotású is.

Itt, nézetünk szerint, mindenekelőtt arról kell gondoskodnunk, hogy a baj *továbbterjedését* megakaszszuk s azután — úgy a mint az irodalmat tovább fejlesztjük — lassanként kiküszöböljük. Ha másképen járunk el, fejünkre idézzük a viszketeget a sértett hiúságot, s ki tudja még mit s ezt megsínyli az ügy.

Azoknál a természetrajzi alszakoknál, a melyeknek irodalmi feldolgozása még csak folyamatban van, a műszavak és műnevek tekintetében szabadon rendelkezhetünk; s a midőn itt helyesen járunk el, ennek jó visszahatása lesz azokra az alszakokra is, a melyek a műnyelv dolgában gyengén állanak. Ez kétségtelen, s most csak az a kérdés: miként járunk tehát el?

Nem egyszer úgy tapasztaltuk, hogy természetrajzi, még jobb írók is — jobbak a szakértelem tekintetében — azt hiszik, hogy írói reputációjuk nagy csorbát szenvedne, mihelyt pld. a nyelv dolgában más ember vagy éppen valami illetékes fórum tanácsával élnének. Ez a merőben hamis hit azután arra vitte őket, hogy valamiképen kieroszakolják önmagokból azt, mit erőszakolni nem szabad, a mit csak alapos ismeret segítségével lehet megoldani.

E hamis hitről le kell tennünk; keresnünk kell a nyelvészek tanácsát, utbaigazítását, mert a tapasztalás bizonyítja — s nagyon természetes is — hogy van köszönet benne. Keresnünk kell e tanácsot annál is inkább, mert szakirodalmunk s vele nyelvünk is fejlődő félben van; alapokat rakunk le, a melyek a leggondosabb eljárást megkövetelik. No, és bár mily

erősek legyünk is speciális szakunk dolgában, a nyelvészet nem szakunk, reászorúlunk a nyelvészre épen úgy mint ő reánk.

Mondjunk tehát valamit a gyakorlati eljárásról is, szóljunk példával, mely előttünk van. A midőn a k. m. Természettudományi Társulat PETHŐ (akkor még PETROVICS) GYULÁT Cotta geológiájának lefordításával bízta meg, műkifejezésekről kellett gondoskodni s a dolgot úgy oldották meg, hogy egy megfelelő vegyes bizottságot alakítottak, a melybe P. TEWREWK EMIL tanár mint nyelvész tartozott. A dolog igen simán ment, mert a hol a szakemberek szókészlete már kifogyott, ott a nyelvész még mindig győzte; s ha a viszonyt, a melyre műkifejezés kellett, jól akár rajzban is megmagyarázták a nyelvésznek, ez mindig tudott alkotni.

Ennek az ép oly egyszerű, mint gyakorlati eljárásnak, mely senkinek reputációját nem sértette, a földtani irodalom néhány talpraesett műsót köszön.

Ezt az eljárást mindig ismételtük. A ki figyelemmel kíséri azt az élénk mozgalmat, a mely főleg a «Nyelvőr» megindulása óta keletkezett, láthatja a kincseket, a melyeket e mozgalom összegyűjt; tudhatja, hová forduljon véleményért, tanácsért, útbaigazításért. Sem az egyes buzgó nyelvész, sem az Akadémia nyelvtudományi bizottsága visszautasítani nem fogja; sőt ellenkezőleg, szívesen közreműködik.

Az Akadémia osztálytitkárától Dr. GYULAI PÁLTÓL tudjuk, hogy a nyelvtudományi bizottság minden beküldött jegyzékről véleményt mond, mihelyt az illető író akár írásban, akár élőszóval, akár más szaktárs által megadja vagy megadatja a kellő felvilágosítást: mire keres műkifejezést?

Evvel bátran élhetünk, s a «*Természettudományi Füzetek*» szerkesztősége mindenkor a legnagyobb készséggel elvállalja a közvetítést.

Ezek mind jobbadán a műnyelvre vagyis a terminológiára vonatkoznak s hátra vannak még a nevek, a nomenklatúra, a melyekre némelyek súlyt fektetnek. Erre nézve az Akadémia nyilatkozott s nekünk kevés mondanivalónk van. A szakemberre nézve csak a voltaképeni tudományos név bir beccsel, mert ez kalauzolja végig az illető tárgyakon, ezeknek világ irodalmán; más név neki felesleges. De ez a dolog kissé változik, mihelyt a szellem mindennapi kenyerét sem felejtjük ki.

A szó legszorosabb értelmében vett szakirodalomból telnie kell — a mint ezt az első füzet megnyitó szavaiban érintettük — az ismeret abécézés könyvének is; ez a forrás, a melyből egykoron a tankönyv-szerkesztőknek meríteniök kell. Itt már a tárgyaknak az anyanyelven való elnevezése igenis lényeges egy dolog, mely előtt szemet húnynunk nem szabad. E nevek nézve két forrást ismerünk: az első a népnyelv maga — melyre mindjárt reátérünk, a második a helyes alkotás, a melyet a tudományos név etymologiai megfejtése alapján végezhetünk; de melyet csak akkor szabad végeznünk, a mikor lehetséges a nyelv szabályát, szellemét meg-

őrizni s a megalkotott névvel valósággal azt kifejezni, a mi az elnevezett dologra nézve jellemző, vagy erre egyáltalában világot vetni képes. Ezt azután tulhajtani nem szabad, mert a *sok* névre semmi szükség sincsen, lévén a tankönyvek szerkesztésénél irányadó, hogy inkább kevesebbet s csak a valóban jellemzőt magyarázzák minél behatóbban. A magasabb oktatásnál czélt érünk a tudományos nevekkal is.

Most tehát még a nép száján forgó nevek volnának hátra. Itt mindenekelőtt gyűjteni és distinguálni kell. Hogy főleg a distinguálás mit jelent, ezt magyarázza meg Dr. HORVÁTH GÉZA jó barátunknak az a levele, a melyben — többek között — erről is elmélkedik. Azt mondja:

«Abban egyetértünk, hogy a magyar állatnevek alkalmazására és használatára nézve mindig csak a népnyelv lehet irányadónk. Sőt véleményem szerint csak az a magyar állatnév birhat létjoggal, melyet egyszerűsmind a nép is használ, és a melyet magyar írók a nép ajkáról lestek el; míg a mesterségesen faragott nevek talán kivétel nélkül elvetendők. Vannak azonban esetek, hogy a nép valamely nevet vidékenként hol más más, hol pedig több állatra vegyest alkalmaz. Ilyen esetekben tehát a népnyelv tényleg megszűnik kalauzunk lenni s ilyenkor egészen az író belátásától függ, hogy melyik nevet, melyik állatra alkalmazza. Kíváncsinos azonban, hogy az irodalmi nyelv ne essék ugyanazon hibába, a melyben a népnyelv szenved, s hogy ennélfogva a kétes kifejezések használata szabatosan megállapíttassék. E részben pedig — szerintem — már csak az elsőbbség elvé-nél fogva is okvetetlenül a régibb írókat kell követnünk. Az első magyar állattani író, ki a LINNÉ-féle rendszer s a binaer nomenklatúra keretében dolgozott, FÖLDI JÁNOS volt. FÖLDI, kinek törül metszett magyarsággal írott állattana 1801-ben jelent meg, és ki — mint munkájának előszavában említi — a magyar állatneveket 15 éven át gyűjtögette, gondosan alkalmazta e neveket, s így bizton követhető.»

Bizonyára jobban tudunk örvendeni az e szavakból kihangzó határozott purizmusnak, mint azoknak a merényleteknek, a melyek «nyelvfejllesztés és bővítés» czíme alatt épen a nyelv és megérthetés rovására elkövették.

Ép így vagyunk ezekkel nemcsak a leíró állattanban, hanem a leíró természetrajz többi szakaiban is.

Ezekben, úgy hisszük, kifejtettük a «*Természetrajzi Füzetek*» állását a műnyelv kérdésében s avval rekeszthetnők be sorainkat, hogy hát tessék hozzánk szegődni, s nincsen szolgálat, a melyet megtagadnánk, a midőn látjuk, hogy a ki tőlünk várja, velünk egy irányban halad is.

De van még egy pár szavunk, a melyek a szó- és névgyűjtésekre vonatkoznak.

A megállapítás, hogy ez vagy az a szó, név ezt és azt jelentí vagy jelölí, már magában véve is becses vívmány; de rejlik benne más, még

sokszorta becsesebb dolog is. A nevek alkatából, a szavak gazdagságából ki lehet olvasni azt a szellemet is, a mely a népben él, a szemlélődésnek azt a módját, a mely e szellem sajátossága, tehát azt az irányt is, a melyet követnünk kell, ha egy valósággal nemzeti jellegű tudományos életet akarunk ébreszteni — már t. i. a természetrajzi szakok terén is.

Ez a fontos tárgy természetesen egy külön értekezést kíván, a melylyel a harmadik füzetben majd előállunk.

HERMAN OTTÓ.

ÁLLATTAN. ZOOLOGIA.

Madártan. Ornithologia.

KORCS CSŐRŰ MADARAK.

Közlő HERMAN OTTÓ.

A rendes szervezettől való eltérések, ezek között kivált a természetes uton létrejött korcsképződések már magokban véve is érdekes jelenségek, s érdekességek fokozódik, a mikor fontosabb, főképen pedig olyan külszerveket érnek, a melyek az életmódra nézve különös súlylyal bírnak s a mellett az illető alakok habitusára nézve is lényegesek. Különösen érdekesek akkor, ha más szervek rovására nem képződtek, hanem a rendesen kiinduló, teljesen kifejlődött szerv keretén túllépve, mintegy folytatását képezik annak a tervnek, a melyet egy adott szerv egészében föltüntet. Nem értjük tehát ide azokat a per excessum korcsképződéseket, a melyek itt-ott egyes szervek vagy részek sokszorosításában nyilatkoznak, mint pld. a rendesnél több láb stb.; sem azokat, a melyek az illető szerven vagy részen kinövés képen támadnak, annak egész tervét zavarják, képet kirívóan eltorzítják.

Azok az elkorcsosodások, a melyeknek leírását alább adjuk, főképen azért érdekesek, mert a táplálék beszerzésének igen fontos szervét érték, az állatot tehát sok tekintetben lényegesen más eljárásra szorították, mint a minő az, a melylyel rendes szervezet mellett czélt ér, mely neki tehát természet szerű, vagy — mint a czélirányossági tan hívei mondanák — «ösz-tönszerű». — De lássuk őket sorba.

Corvus frugilegus ♀ adult. (vetéstúró fekete varjú, vén tojó, VI. tábla 1, fél természetes nagyságban). Rendesen kifejlődött test és tollazat. Az elkorcsosodás a csőr felső káváját illeti. A csőr töve, az egész alsó káva egészen rendes fejlődésű; a felső káva ellenben rendes hajlás és vastagság mellett, ott, a hol már majdnem végződnie kellene, könnyedén kiszélesedett s azután olyan ívben fejlődött tovább, a mely a csőr rendes hajlásának szabályos folytatását képezi. A túlfejlés minden ízében megtartotta a csőr jelleget;

a vége felé arányosan vékonyodik (oldalról tekintve), egészben véve keveset keskenyedik (előlről tekintve), s végig csatornás. A túlfejlődött rész élei helyen közön kissé csorbásak. A túlfejlés hossza $37 \frac{m}{m}$; az egészen szabályos ív radiusa $40 \frac{m}{m}$. A csőrfelek jól illenek össze. Megkerült 1868. márcziusban a Dánusi pusztán; a m. n. muzeumba beküldte SZILASSY ISTVÁN ur.

Corvus frugilegus ♂ (?) ad. (vetéstúró fekete varjú, valószínűleg vén hím, VI. tábla 2, fél term. nagyságban). Rendesen kifejlődött test és tollazat. Az elkorcsosodás a csőr alsó káváját illeti. A csőr töve és felső kávája egészen rendes fejlődésű; az alsó káva a természetes hosszúságnak majdnem $\frac{4}{5}$ -részéig egyenlő vastagságban halad, azután arányosan vékonyodva olyan fölfelé irányzott hajlással fejlődött tovább, a minőt a varjufélék csőrének alsó kávainál rendesen észlelni szoktunk. A túlfejlés hossza — a felső káva csúcsától mérve — $27 \frac{m}{m}$, tökéletesen csőr és káva jellegű, arányosan vékonyodó s hegyén szépen élezve elkerekített. A túlfejlés élei nem feküsznek egészen vízszintes síkban, a bal él egy kicsit magasabbra esik. A csőr felek jól illenek össze. Megkerült 1871-ben Érsekújvárt; a m. n. muzeumba beküldte TÓTH EZECHIEL úr.

Mind a két elkorcsosodás mintegy kibővítése a csőr eredeti, rendes tervének, természete szerint egybevág, noha más-más csőrfelet illet. Az élébb leírt példány bizonyára rászorult az ismeretes varjúfurfang minden fogására, hogy táplálékát beszerezhesse, mert a közönséges vetéstúrással, melyre a rendes csőr ékalakjánál fogva oly alkalmas, bizonyára nem boldogulhatott. A túlfejlődött részek anyaga tökéletesen szilárd s kétségen kívül ifju korból való valók.

Tudtom szerint e korcsképződéseket néhány évvel ezelőtt egy átutazó angol természetbúvár lerajzolta s valószínűleg valahol közölte is. A m. n. muzeum szakkönyvtárában, mely az angol ornithologiai irodalomra nézve hézagos, e közlés nem lelhető, s a bécsi császári udvari muzeum öre PELZELN ÁGOST úr, kire tárgyban megkerestem, az angol irodalmat 1864-től kezdve átnézte, de a közlést ő sem találta. Fáradozásáért PELZELN úrnak ezennel köszönetet mondok.

Passer domesticus ♀ ad. (háziveréb, vén tojó; feje VI. tábla 3; természetes nagyság). Rendesen kifejlődött test és tollazat. A rendkívül nagymérvű elkorcsosodás a csőr alsó káváját illeti. A csőr töve és felső kávája egészen rendes fejlődésű; az alsó káva, bár villágai illetőleg állkapcsai rendes fejlődésűek, csatornaalakban tovább fejlődött s a felső káva hegyén túl, noha világosan látszik, hogy letört, még mindig $13 \frac{m}{m}$ -nyire kiáll; az egyenes csatorna olyan, mint egy felhasított tollszár, szélei élesek s kissé bedülők, főleg azon a ponton, a melyen a rendes káva végződne. Dr. LESZNER REZSŐ úr, ki ezt az érdekes példányt a kir. magyar Természettudományi Társulat útján Kismártonból a m. n. muzeum számára

beküldötte (f. é. jan. 27-én), a következőket írja nekem: «A verebet egy ház népe mintegy két hétig tartotta szemmel s csőre eleintén oly hosszú volt, hogy tréfásan szivarozó verébnek mondták. Hosszú csőre igen gátolta a táplálkozásban s mielőtt valamit felkapni iparkodott volna, nagyot ütött csőrével az udvar kövezetére, mintha le akarta volna törni. Természetes, hogy verébtársai elkapkodták előle a legjobb falatokat. Egy házi kisaszszony megsajnálta s főtt burgonyát dobott neki, mibe csőrét befúrhatta. A veréb későbbben minden nap leste a burgonyát s egészen bizalmas lett. Egyszer azonban csak azt vették észre, hogy csőre félakkora mint volt, s valószínű, hogy a kövezetet verve, letörte. . . .» A túlfejlődés tehát 26—30 $\frac{m}{m}$. lehetett, mi mindenesetre igen érdekes jelenség. A túlfejlés friss állapotban (a veréb a muzeumban praeparaltatott) szaru keménységű, de ruganyos volt. Az az igyekezet, a melyet ez az állat kifejtett, hogy egy természetadta alkalmatlanságtól menekülhessen, s az a bizodalom, a melyel az ember jóindulatát viszonzotta, bevállnak abba a képbe, a melyet a tudomány az állatok szellemi életéről megalkotni igyekszik.

KORCSCSÖRŰ SEREGÉLY. STURNUS VULGARIS L.

Közli Dr. BARTSCH SAMU.

Múlt évi (1876) november hóban kezeimhez került egy közönséges seregély, melynek csőre sajátságos abnormitást mutat. Míg ugyanis az alsó káva rendes fejlődésű, addig a felső káva, bár rendes erősségben indul tövétől, 5 cm.-nyi hosszúságra fejlődött (lásd VI. tábla, 4. ábra a seregély feje természetes nagyságban). E hosszúra fejlődött káva az alsó káva csúcsa tájaig rendes keskenyedést mutat, de azután bizonyos egyenletes szélességben folytatódik, úgy hogy az alsó káva csúcsa felett 3 $\frac{m}{m}$; kerekre tompított végén még 2 $\frac{m}{m}$. A túlfejlés a csőr ívezetéhez képest könnyedén lefelé hajlik s alsó lapja csatornásan ugyan, de csak sekélyen kivájt.

E korcsképződésű káva legvége igen el van kopva, a miből arra lehet következtetni, hogy a madár élelmét vajmi fáradságosan tudta beszerezni; de hogy tudta, ezt az a körülmény bizonyítja legjobban, miszerint test és tollazat szerint egészen normális volt s pihenő helyén, honnan lelövetett, vígan csevegve üldögélt. Lövetett Szt.-István alatt (Baja közelében).

*

*

*

Ez az érdekes példány, mely Dr. BARTSCH úr szívességéből a m. n. muzeum gyűjteményébe került, a posta által való szállítás közben épen legérdekesebb részében kárt szenvedett: a túlfejlődött felső káva letört s

elveszett, úgy hogy jelenleg csak mintegy 1 $\frac{c}{m}$. darabbal múlja feljül az alsó káva hosszát. Szerencsére BARTSCH úr egy használható vázlatot készített a madár csőréről s ennek segítségével készült a lehetőségig hű ábra. Ez az elkoresosodás viszonyítva ahhoz, a melyet e füzet első értekezésében leírtunk s ugyancsak a VI. táblán 1 alatt lerajzoltunk, azt látszik bizonyítani, hogy az e nemű koresképződéseknél az az ív, a melyet a túlfejlés feltűntet, szabatos folytatása annak az ívnek, a melyet a rendes csőr, arcélben tekintve mutat. Mert valóban, a boltozatosabb varjúcsőrnél kampó, az alig hajló seregélycsőrnél egy könnyedhajlású ív keletkezett, melynek húrja Dr. BARTSCH szerint valami 5 $\frac{m}{\mu m}$.

A SZERKESZTŐ.

Halak. Pisces.

A DUNA HALÓRIÁSAI.

Közli Dr. KÁROLI JÁNOS.

(Folyt. és vége.)

2. ACIPENSER GLABER Fitz.

A síma Tok.

Orra rövid, vastag, széles s elöl elkerekített.

Szemek kicsinyek, hoszúkások s a kiálló felső szemszél által védettek. A szemek átmérője a közöttük levő homloknak $6\frac{1}{2}$ része. Az *orrlikak* kicsinyek, tojásdadok, az alsók nagyobbak, mint a felsők. *Szája* tágas, ajkai duzzadtak, a középén öblösek, de nem hasadtak. A *bajuszszálak* közelebb állanak az orrhegyéhez, mint a szájhoz. A bajuszszál töve hengeres, közepe lapos, vége rojtos.

Dereka kissé magasabb, mint vastag. Vastagsága $\frac{1}{8}$ -részét teszi a test hosszának. A paizsok távol állnak egymástól, a hátpaizsok a legerősebbek, az oldarpaizsok kicsinyek, a haspaizsok majdnem eltűnők. Számuk változik. Hátpaizs van 12—16, oldarpaizs 35—60, haspaizs 12—15. Az első hátpaizs a legmagasabb és jellemzi a fajt. A paizssorok között a bőr apró, fogazott csontpikkelyekkel sűrűn borított, melyek a has felé kisebbednek és símákká lesznek.

A *mellúszók*-ban van egy erős csontsugár s 30 osztott, tágolt sugár; a leghosszabbak egyenlők a test vastagságával. A hátuszó, mely hosszabb mint magas, végével ellenes az al-feluszóval, mely ellenkezőleg magasabb mint hosszú. A sugarak számát ez a képlet mutatja:

$$D. \frac{13}{30}. A. \frac{14}{15}. V. \frac{12}{15}. C. \frac{39}{65/16}$$

Színe. Háta vörös-szürke, oldalai halványabbak, hasa s az oldarpaizsok szennyes fehérek. Bajuszszálai fehérek, barna hegyűek. Szivárványhártyája sárga.

Nagysága. Hossza $2-2\frac{1}{3}$ m. Súly a 15—30 kilo; közönségesen csak 1 m. hosszú példányok halásztatnak.

Elterjedése. Hazája a Fekete- és Azowi-tenger, honnét a beszakadó folyókba vándorol.

Lelhelyei. Duna, Tisza, Száva, Dráva, Vág.

A muzeumi gyűjteményben van 2 példány.

3. ACIPENSER SCHYPA Güldenst.

A szürke Tok.

Orra lapos, rövid és tompa. *Szemei* közepesek és egyenlően nagyok, tojásdadok, $\frac{1}{6}$ -részét teszik a közöttük levő homloknak. Az alsó *orrlikák* kisebbek a szem átmérőjénél. *Szája* tágas; a felső állkapocs keskeny, nem öblös ajakú; az alsó állkapocs ajkatlan. A négy *bajuszszál* egyszerű, közelebb esik az orr hegyéhez, mint a szájnnyiláshoz; a külső bajuszszálak hosszabbak a belsőknél.

Valamennyi csontpaizs erős; távol áll egymástól. A háton van 10—11, az oldalon 30—33, a hasszélén 7—9 paizs. A paizssorok közötti bőr síma és fényes, vagy lapos, csillagos, különféle nagyságú csontpikkelyekkel borítva. Az úszósugarak számát a következő képlet mutatja:

D. $\frac{10}{28}$, A. $\frac{14}{15}$, V. $\frac{11}{14}$, P. $\frac{1}{33}$, C. $\frac{15}{20/60}$

Valamennyi úszó hegyes. A mellúszók hossza nagyobb a test vastagságánál; első nagy csontsugarát követi egy osztatlan tagolt sugár. A hátúszó erősen kimetszett. A farkúszó felső karélya meglehetősen hosszú.

Színe. Háta fekete-szürke, hasa sárgás-fehér, a paizsok szennyes fehérek.

Nagysága. Hossza $2-2\frac{2}{3}$ m., súlya 20—30 kilo.

Elterjedése. Hazája a Feketetenger, onnét vándorol a beömlő folyókba s így a Dunába és mellékágaiba is.

Lelhelyei. Duna, Tisza, Dráva, Száva.

A muzeumi gyűjteményben van 2 példány.

4. ACIPENSER HUSO Lin.

A Tíza.

Orra vastag, kúpos, a száj szélességénél alig hosszabb; felső lapján nincsen csontlemez, úgy hogy az egész orra puha, áttetsző porcoghoz hasonlít. A fej csontjai nem oly jól kifejlődtek, mint a rokonfajoknál és kitűnően jellemző, hogy a *falsontok* sokkal kisebbek a *halánték*- és első *homlokesontok*nál. A fejtetőn álló *szemek* kicsinyek, kerek, a közöttük levő homlok a szemátmérőnél 8-szor szélesebb. *Orrlikái* is kicsinyek, tojásdadok s egyenlően nagyok. *Szája* tágas, húsos ajakkal körülfogva, mely az

alsó állkapocs közepén hasadt. A *bajuszszálok* laposak, közelebb állanak a szájhöz, mint az orr végéhez.

Dereka nyúlt; az öt hosszorban álló csontpaizsok nem érintik egymást és gyöngébbek mint a rokonfajoknál, úgy hogy nem oly feltűnően ötszögű, mint a többieké. *Hátpaizs* 12—13. Az első a legkisebb, a 6—8-dik a legmagasabbak. *Oldalpaizs* 40—45. *Haspaizs* 10—12. A paizs-sorok közötti bőr érdes. Az uszósugarak számát a következő képlet mutatja:

$$D. \frac{14}{49}, A. \frac{13}{16}, V. \frac{12}{18}, P. \frac{1}{36} - 37, C. \frac{35}{18/97}$$

Az elkerekített melluszó valamivel rövidebb a test vastagságánál, csontsugara igen gyenge és $\frac{1}{3}$ -dal rövidebb, mint a tagolt sugarak. A hátuszó sokkal *hosszabb*, mint *magas* és hátulsó szélén letompított, miáltal a Viza a rokonfajoktól főképen különbözik. A farkuszó alsó karélya elkerekített és félakkora, mint a felső karély.

Színe. Orra sárgás-fehér; háta sötét hamuszürke, hasa szennyes fehér; szintolyanok a paizsok is. Szivárványhártyája ezüstös.

Nagysága. A Viza minden édes vízi halak között a leghosszabb és legsúlyosabb. Hossza 8—9 m., súlya 900—1000 kilo. Egy két méter hosszú példány körülbelül 50 kilo.

Életmódja. A Viza úgy mint a többi tokfaj vándorhal. Kora tavasszal kezdi vándorlását. Seregesen nyomul a folyók torkolataiba; márcziustól-májusig vándorol a Dunán felfelé, augusztustól-decemberig egy másik sereg következik. Nyárcn a víz felszínén uszik fejét felemelve, vagy pedig lentereg a folyómeder fenekén sorrával túrja az iszapot. Igen falánk, mindenfélét eszik, de főképen az iszapban rothadó szerves anyagokat kedveli; azonkívül csiga-kagylók, halak, rákok, sőt madarak is találtattak már gyomrában. Életkorát 30 évre teszik.

Igen érdekes a Duna ezen óriásának fogási módja, melyet Marsigli: *Danubius pannonicus-mysicus* című munkájában leír.

Már a Duna alsóbb részében, hová ápril elején a Feketetengerből vándorol, fogadtatására készen állanak a sziklák közé elhelyezett, fakarókból való sajátságos tömkelegek, a melyekben a betévedetteket, mint az ökröket, úgy verik agyon. Ha valamelyik közülök e veszélyes helyeket elkerülte, további útjában találkozik a folyam útját elzáró ezernyi, fényesre csiszolt. $\frac{1}{2}$ lábnyi, éles és hegyes horgokból álló falazattal, mely a Dunán áthúzott erős kötélről különböző hosszúságú erős zsinegeken függ. A halászok azt hiszik, hogy a Viza e fényes, csüngő horgokkal nagyon szeret játszani, s játszik mindaddig, míg a sok éles horog egyike vagy másika meg nem sebzí, a mikor aztán dühbe jő, és szerteszélyel hadonáz addig, míg mindinkább megsebesülve, végre valamelyik horogra kerül, melyről többé nem szabadulhat. Néha, ha a halászok a kötelekre alkalmazott uszó-jelfák mozgásán látják, hogy a vizák a horgokkal játszadoznak, nagy csenddel odáig eveznek, s hirtelen felrántják azokat a köteleket; mi által gyakran meg-

esik, hogy a horgok felett uszó vizák egyike vagy másika alulról horogra, s így a halászok birtokába kerül. S ha e hatalmas állat a fényes horgokat is kikerülte, s a Duna gazdag iszapját túrva tovább úszik felfelé, akkor már hálókka várják, melyekben lassankint felhúzzák a víz színére, a nélkül, hogy fogságát észrevenné; s ha már a víz felszínén van, a Duna partjára vonszolják, hol farkának óriási erejével sem segíthet magán többé.

Elhelyei: Duna, Tisza, Száva, Dráva, Maros.

A muzeumi gyűjteményben van 2 példány és egy koponya.

5. ACIPENSER STELLATUS Pall.

Söreg.

Orra igen hosszú és keskeny; kardalakú. *Szemei* kicsinyek, tojásdadok, közelebb állanak az orr hegyéhez, mint áll ehez a száj. A jobb szem a balnál kissé nagyobb, s $\frac{1}{5}$ -részét teszi a szemek közti homloknak. A felső orrlikak kerek és kisebbek az alsó hosszukásoknál, melyek a bal szemmel egyenlő nagyságúak. A *száj* középszerű, csak a felső állkapcsot környezi egy keskeny, gyöngén öblös ajak; az alsó állkapocs ajkatlan. A négy bajuszszál közelebb áll a szájhoz, mint az orrhegyéhez.

Öt soros paizsai nagyok és erősek, de nem érintik egymást. A hátán 12—16, az oldalán 30—40, a hasszélen 10—12 paizs van. A paizssorok közötti bőr igen apró, fogazott csontpikkelyekkel sűrűn, de szabálytalanul borított.

Az úszósugarak számát e képletbe foglalhatjuk:

D. $\frac{11}{40}$, A. $\frac{11}{17}$, V. $\frac{10}{20}$, P. $\frac{1}{28}$ —31, C. $\frac{16}{35/90}$.

Valamennyi úszó aránylag kicsiny, jelesen a mellúszók hossza csak $\frac{1}{5}$ -del nagyobb a test vastagságánál; erős csontsugarát 3 osztatlan sugár követi; az al-felúszó szemközt áll a hátúszó közepével. A farkúszó felső karélya $\frac{2}{3}$ -dal hosszabb az alsónál, keskeny és sarlóalakú; mindkettő hegyes.

Színe. Háta világos vörösös-barna, kékes-feketébe játszó; oldala és hasa fehér; a paizsok szennyes fehérek. Az orr alsó lapja hússzínű. Szívárványhártyája sárga vagy ezüst színű.

Nagysága. Hossza 1—2 m., súlya 20—25 kilo.

Életmód. Már márcziusban kezdi vándorlásait a folyókba.

Ívás ideje: május, junius. *Tápláléka*: férgek, ikra, zsíros iszap; életkora: 15—20 év.

Húsa becsesebb, mint a Viza-é; ikrája igen jó caviárt és úszóhólyagja a legbecsesebb halenyvet adja.

Elhelyei: Duna, Dráva, Maros, Tisza.

A muzeumi gyűjteményben van 3 példány.

6. ACIPENSER GÜLDENSTAEDTH Brandt.

Güldenstaedt Tokja.

Orra rövid és tompa, egy harmadát teszi a fej hosszának; felső lapját apró, részben csillagos, részben szabálytalan paizsoeskák fedik, melyek között számos fekete likaes látható. *Szemci* nagyok, kerekék, különbözők, a bal szem kisebb a jobb szemnél. A szemek közötti homlok 4-szer szélesebb, mint a jobb szem átmérője. Az alsó orrlik olyan nagy, mint a jobb szem. *Szája* tágas; a keskeny felső ajak két félre osztott; az alsó állkapocs közepe ajkatlan. A négy bajuszszál közelebb áll az orr végéhez, mint a szájhoz.

Dereka nyúlt, öt sor erős csontpaizsszal. A hátán 12—13, az oldalán 24—36, a hasán 9—10 paizs van. A paizssorok közötti bőr síma, fényes és kiálló csillagos vagy köralakú, fogazott csontpikkelyekkel borított. Az úszók sugarait e képlet mutatja:

D. $12/23$, A. $12/12—14$, V. $12/14$, P. $1/31$, C. $14/29/63$.

A mellúszók hosszóságuknál aránylag szélesebbek, hosszóságuk egyenlő a test magasságával; a meglehetősen erős csontsugarat követi egy hosszabb, osztatlan tagolt sugár. A farkúszó karélyai szélesek, elkerekítettek, az alsó felényi a felsőhöz képest.

Színe. Háta kékes hamuszürke. A csontpaizsok szennyes fehérek. A bajuszszálak fehérek, fekete hegyűek. Szívárványhártyája ezüstös.

Nagysága. Hossza 2—3 m., súlya 70—80 kilo; közönségesen 15—20 kilo súlyúakat halásznak.

Elterjedése. A Dunában egész éven át található, vándorol a Duna nagyobb mellékágaiba u. m. a Dráva, Tisza és Vág folyókba.

Életmódja. Tápláléka áll férgek, rovar-álcák és zsíros iszapból. Ívik a Dunában május—junius havában. Mondják, hogy 15—20 évig él.

Haszna. Húsa, ikrája és úszóhólya miatt a legbecsesebb Tokfajok közé tartozik.

A muzeumi gyűjteményben van 2 példány.

Rövidítések.

D = Hátúszó. A = Al-felúszó. V = hasúszó. P = mellúszó. C = farkúszó.

A vonás előtti szám az osztatlan sugarakat, a vonás mögötti szám a tagolt sugarakat jelenti.

Helyreigazítás.

A Strigy folyóból Csató úr által beküldött Gobio uranoscopus Agas. mint első biztos adat volt felemlítve az I-ső füzetben. Kikerülte figyelmemet, hogy Kriesch tanár úr e halacsokát 1870-ben a Vág halai között is említette volt. Miután Kriesch tanár úr szives volt nekem az általa gyűjtött példányokat megvizsgálásra átengedni, meggyőződtem, hogy a Gobio uranoscopus Ag. a Vágban is él. Van tehát eddig két biztos lelhelye e halacsokának vizeinkben, u. m. : a Strigy és Vág folyó.

Dr. KÁROLL.

Hüllők. *Reptilia*.

A VIZI SIKLÓ — TROPIDONOTUS NATRIX —

MINT FÉSZEKRABLÓ.

A vizi sikló — honi kigyóink legközönségesebb s épen ezért legismertebb faja — iránt hosszú ideig oly jó véleménynyel voltam, hogy azt hittem róla, miszerint táplálékát csupán a bogarak és ezek álczái, a békák és gyíkok, vagy legfőlebb kisebb egerek képezik. Hallottam ugyan, hogy a vizi sikló a földön fészkelő madarak, mint a búbos pacsirta, sárga billegető, citrom sármány stb. fészkeinél is látogatást tesz s az azokban talált tojásokat vagy madár fiókokat sem veti meg; de hogy e kigyó a forró égálj alatt élő óriási rokonaihoz hasonlólag a fákra is merészkednék, azt sem nem hallottam, sem életrajzában nem olvastam. — Ezek után annál inkább meglepett azon eset, melynek szemtanuja voltam, s melyet az alanti sorokban elmondandó leszek. — 1869-ik évben Esztergomban létem ideje alatt tojásgyűjtemény összeszerzésén fáradoztam, mely czélból gyakran bebarangoltam a nevezett várostól nem messze eső erdőségeket. Egy szép nyári napon a Duna baloldalán — Dömös község átellenében — levő erdőbe tettem kirándulást PALKOVITS KÁLMÁN barátommal. Fészkek utáni kutatásunk közben egy egész csoport *magtörő pinty* — *Coccythraustes vulgaris* — ide s tova röpködése, sivitó panaszhangja vonta magára figyelmünket, mely repkedést és sivitást mi azon körülményből magyaráztuk, — hogy egy ily madár — fészkéhez jutottunk közel, s így jelenlétünk hozta létre a madarak rendkívüli viseletét; azonban ez nem úgy volt, miről csakhamar meggyőződünk, midőn a fészekre akadtunk. — A magtörő pinty mesterként, kívülről vékony galyacskákkal körített s finom fagyökerekkel kibélelt fészket bokrokra, de legtöbbször vékony fák villás ágai közé rakja, még pedig oly ügyetlenül, hogy a fészkek még a nem gyakorlott szemnek is már jó távolból feltűnik. A fészkek, melyet találtunk, szintén fiatal fára volt építve, a földtől mintegy 4 méternyi magasságban. Midőn a madaraktól körülrepdesett fához érkeztünk, annak karvastagságú törzsökén, a fészkek közvetlen közelében egy vizi siklót láttunk, a fát többször körültekert hosszú testtel, melynek fejétől mért első negyed része szokatlan vastagsággal bírt. A társam által megtámasztott fára felmászni, a még két fiókot rejtő fészkek tartalmát megnézni és a kigyót botommal a fáról leverni, néhány percz műve volt, minek megtörténte után a kigyó testének felvágása következett, mely műtét folytán két, anyaverébnél nagyobb pinty-fiók került elé, melyeket a sikló a fészkekből rabolt el. A madárkák lábaiknál fogva nyeltek el, miközben szárnyaikkal bizonynyal ide s tova vergőldtek, mert mindkettőnek szárnyai a kigyóban

felfelé voltak irányulva, még pedig annyira, hogy a szárnyak a messze kinyújtott nyakat t. i. fejet teljesen eltakarták. — Végül még megjegyzem, hogy a kígyó úgy normális vastagságát, mint egy méternél nagyobb hosszúságát tekintve fajának valódi díszpéldánya volt, milyent e fajban sem azelőtt, sem azóta nem láttam.

Közi MERKL EDE.

Rovartan. Entomologia.

Coleoptera.

COLEOPTERA NOVA

ÚJ TÉHELYRÖPÜEK

EX INS. CRETA ET ASIA MINORE

KRÉTASZIGETÉRŐL ÉS KISÁZSIÁBÓL,

a JOANNE FRIVALDSZKY descripta.

leirta FRIVALDSZKY JÁNOS.

HAPALUS CRETICUS.

Niger, nigro-villosus, elytris abdomine paulo brevioribus, lateritio rufis, ante apicem macula nigra notatis, lateraliter late emarginatis, apice deliscentibus et obtuse acuminatis; abdominis parte postica rufa; tibiis tarsisque flavo-rufis, horum articulo ultimo infuscato. (♂)

Longit. 13 $\frac{m}{m}$.

Caput nigrum, nigro-villosum, fronte labroque dense rugoso-punctatis, hoc transverso, recte truncato, illius margine antico nitido; occipite rude rugoso-punctato, linea longitudinali laevi instructo. Antennis corpore quarta parte brevioribus, articulis duobus primis dense punctatis, subnitidis, reliquis obscuris, longitudine subaequalibus, parum compressis, ultimo longiore et apice angustato. Oculis transversis, antice emarginatis. Mandibulis arcuatim curvatis. Pronoto longitudine $\frac{1}{3}$ latiore, nigro, praesertim postice dense rugoso-punctato, dorso antice linea laevi usque ad medium extensa, hinc vero canalicula instructo; lateribus ante medium parum rotundatis, basi transverse impressa, margine postico vero modice reflexo. Scutello magno, nigro, dense subtiliter rugosiusculo, transversim impresso, apice nitido et sparse punctato, lateribus sinuatis. Elytris abdomine paulo brevioribus, rugoso-punctatis, lateritio-rufis, ante apicem, ad $\frac{4}{5}$ longitudinis, macula sat magna nigra, fere ovali et parum obliqua signatis; humeris tumidulis, rotundatis, lateribus — apice excepto — tenuiter marginatis et late arcuatim emarginatis, apicibus infra maculas deliscentibus et obtuse acuminatis. Pectore nigro, dense rugosiusculo-punctato, coxis et femoribus nigris, tibiis tarsisque flavo-rufis, illarum basi et calcareibus nigris, horum articulo ultimo infuscato; unguiculorum parte majore pectinata. Abdomine dense subtiliter punctato, punctis transverse aciculatim connexis; basi nigro, segmento dorsali quarto margine postico quinto et sexto totis rufis; ventris segmentum primum et secundum mar-

gine postico, tertium vero — excepta macula quadrata marginali — et reliqua rufa; segmentum ventrale sextum usque ad basim arcuatim excisum.

Species haec insignis in Insula Creta ad Candiam capta est.

HAPALUS CRETICUS.

Feje fekete, sötét bolyhos szőrökkel, homloka és felső ajka sűrűn redősen-pontozottak, ez utóbbi haránt s egyenesen metszett; az előbbi előszéle pedig fényes; fejtetője durván redősen-pontozott és sima hosszvonallal ellátott. A csápok a test hosszánál egy negyeddel rövidebbek, két első ízök sűrűn pontozott és kissé fényes, a többi pedig homályos, majdnem egyenlő hosszúságúak s kissé összenyomottak, a végső hosszabb s hegyén vékonyodott. A szemek harántok s elül kiszéleltek. A rágók ívesen görbültek. Torja hosszánál szélesebb, fekete, különösen hátul sűrűn redősen-pontozott, elül sima hosszvonallal, mely a torj közepéig terjed, innét pedig csatornácskával ellátott; oldalai közepük előtt kevésbé kerekítettek, alapja haránton sekélyen benyomott s hátsó széle kissé felhajlott. Paizskája nagy, fekete, homályos, sűrűn finomul redőskés, harántan benyomott, hegye fényes és szétszórtan pontozott, oldalai öblösek. A röptyúk a potrohnál kissé rövidebbek, redősen pontozottak, téglavörösek s végeik előtt, körülbelül $\frac{4}{5}$ hosszúságukon, meglehetősen nagy fekete folttal jelöltek, mely majdnem peteidomú s kissé rézsutosan helyezett; a vállszögletek duzzadtak s kerekítettek, az oldalak — a бүтүт kivéve — vékonyan párkányoltak és széles ívalakban kimetszettek, miért is e miatt tompahegyű бүтүтjök felé keskenyedettek s végeik, a folttól kezdve, tátottak. Melle fekete, sűrűn redőskésen pontozott; a csipők és a czombok feketék, a lábszárak pedig és a kocsák sárgavörösek, az előbbieik töve és végtövisaik feketék, az utóbbiak utolsó íze sötétlő; a karmaesok nagyobbik része fésűsdédés. A potroh sűrűn pontozva harántan karczott, töve fekete, hátának negyedik szelvénye hátsószélén s az ötödik és hatodik egészen rőt színűek; a has első és második szelvénye hátsószélén, a harmadik pedig — kivéve a mindkét felén levő négyszögletes foltját — s a következők egészen rőt színűek; a hatodik szelvény alapjáig ívesen kimetszett.

Hossza 13 $\frac{m}{m}$.

E kitünő faj Kréta szigetén Kandia városnál találtatott.

ZONITIS TURCICA.

Nigra, mandibulis medio abdomineque rufis, hoc nitido disperse punctato; elytris obscure nigro-coeruleis, opacis, dense subtiliter rugoso-punctatis; antennis crassiusculis, dimidii corporis longitudine (♀).

Long. 12 $\frac{m}{m}$.

Caput nigrum, subrude rugoso-punctatum, nigro-pilosum, fronte inter oculos leviter impressa, labro rotundato, apice medio exciso; mandibulis

medio rufis; oculis transversis, antice vix sinuatis; antennis dimidii corporis longitudine, crassiusculis, articulo primo tertii longitudine, basi constricto, apice incrassato, secundo brevi, tertio quarto modice longiore, reliquis longitudine subaequalibus, ultimis quatuor tamen paulo angustioribus, apicali oblongo ovato. Palpis brevibus crassiusculis, maxillarium articulo ultimo ovato, apice compresso et subtruncato. Pronoto nigro, subnitido, longitudine una tertia latiore, angulis anticis valde rotundatis, basin versus fere recto, basi margine modice elevato, superficie parum convexa, disperse punctata, lateribus paulo densius punctatis, dorso longitudinaliter, antice obsolitus canaliculato. Scutello dense punctato, basi et ante apicem rotundatum arcuatim impresso. Elytris obscure nigro-coeruleis, opacis, valde dense rugoso-punctatis, apicem versus fere asperis, dense fumato-pubescentibus, abdominis apicem non obtegentibus. Pectore pedibusque nigris, rugoso-punctatis; tarsorum articulo primo basi rufo-testaceo. Abdomine rufo, nitido, disperse punctato.

Species haec peculiaris in Asia minore ad Brussam detecta est.

ZONITIS TURCICA.

Feje fekete, kissé durván redősen pontozott, fekete szőrökkel; homloka a szemek közt sekélyen benyomott, felső ajka kerekített s hegye közepén kinnetszett; rágóinak közepe rótszínű; szemei harántak, elül alig öblösek; csápjai félttest hosszaságúak, vastagodottak, első ízök a harmadikkal egyenlő hosszaságú, alapjánál összeszorult s végén vastagodott, a második íz rövid, a harmadik a negyediknél kevéssel hosszabb, a többi körülbelül egyenlő hosszaságú, a négy utolsó azonban kissé vékonyabb a végső hosszpetés. A falámok rövidek, kissé vastagodottak, az állkapocsfalámok utolsó íze petésded, hegyén kevéssé összenyomott s kissé csomkult. Az előhát fekete, kevés fénynyel, hosszánál egyharmadával szélesebb, előszögletei nagyon kerekítettek, s oldalai alapja felé majdnem egyenesek, alapjának széle kissé felhajlott, felülete kevéssé domborodott, szétszórtan és az oldalakon kissé sűrűbben pontozott, közepehosszán csatornácska van, mely előfelén kissé enyészetes. Paizsa sűrűn pontozott, alapjánál és kerekített hegye előtt ívesen benyomott. A röptyűk homályosan sötét-kékesek, fénytelenek, nagyon sűrűn redősen pontozottak, végeik felé majdnem érdesek, sűrűn füstösen pelyhedzők s a potroh végét el nem fődik. A mell és a lábak feketék, redősen pontozottak; a kocsák első ízülékének töve rótsárga. A potroh rótszínű, fényes és szétszórtan pontozott.

Hossza $12 \frac{m}{m}$.

Ez érdekes fajt Kis-Ázsiában Brussa vidékén találtam.

ZONITIS RUFICOLLIS.

Nigra, cinereo-pubescent; pronoto rufo vel sanguineo, parce piloso et subdisperse punctato; elytris nigris, parum nitentibus, dense subtiliter

rugoso-punctatis; abdomine nitido, subdisperse aciculatim punctato, segmentis tribus ultimis rufis.

Longit. 9—12 $\frac{m}{m}$.

Caput nigrum, dense subrude rugoso-punctatum, nigro pubescens, fronte linea tenui laevi elevata; labro antice rotundato; oculis transversis antice sinuatis; antennis filiformibus nigris, dimidio corpore longioribus. Pronoto rufo vel sanguineo, subdisperse punctato et parce piloso, longitudine latiore, lateribus ante medium modice rotundatis, ante basim vero parum sinuatis, basi tenuiter marginata; dorso leviter triimpresso, impressionibus anticis majoribus transversis, postica foveaeformi. Scutello nigro, dense subtiliter rugosiusculo et leviter impresso. Elytris nigris, parum nitentibus, dense subtiliter rugoso-punctatis et cinereo-pubescentibus. Pectore pedibusque nigris, illo transverse aciculatim punctato, his rugoso-punctatis. Abdomine nigro, nitido, subdisperse punctato et transversim aciculato, segmentis tribus ultimis rufis. Maris segmentum ventrale anale in duas partes arcuato uncatas dissolutum.

A Zon. praeusta var. nigra, praeter colorem, elytris paulo minus dense rugoso-punctatis, ideoque modice nitentibus et abdomine tantum subdisperse punctato aciculatoque distincta.

In Insula Creta ad Caneam et in Asia minori ad Amasiam inventa.

ZONITIS RUFICOLLIS.

Feje fekete, sűrűn és kissé durván redősen pontozott, fekete pelyhedző szőrökkel s homloka síma hosszvonallal ellátott; felső-ajka elül kerekített; szemei harántak s elül öblösen kimetszettek; esájpai fonalidomúak, feketék, féltestnél hosszabbak. Előháta rőt vagy vérvörös, kissé szétszórtan pontozott s ritkásan szőrös, hosszánál szélesebb, oldalai közepük előtt kevésbé kerekítettek, alapjánál pedig kissé öblösek, alapja vékonyan párkányolt; korongja sekély három benyomással, az előbenyomások nagyobbak s harántak, a hátsó pedig gödörse alakú. A paizs fekete, sűrűn finomúl redőcskés és sekélyen benyomott. A röptyük feketék, kevés fénynyel, sűrűn finomúl redősen pontozottak s hamvas szőrcsékkel fődöttek. Melle s lábai feketék, az előbbi harántan karczolván pontozott, az utóbbiak pedig redősen pontozottak. A potroh fekete, fényes, kissé szétszórtan pontozott és harántan karczolt, utolsó három szelvénye rőt színű. A hím végső has szelvénye két horgas részre osztott.

A Zon. praeustának fekete válfajától, színén kívül, kevésbé sűrűn redősen pontozott röptyűi — melyek e miatt kissé fényesebbek is — és csak ritkásan pontozott és karczos has-szelvényei által különbözik.

Hossza 9—12 $\frac{m}{m}$.

Kréta szigetén Canea városnál és Kis-Ázsiában Amasiánál gyűjtöttem.

Hymenoptera.

HYMENOPTERA NOVA

ÚJ HÁRTYARÖPŰEK

IN COLLECTIONE MUSEI NATIONALIS
HUNGARICI,A NEMZETI MUZEUM GYŰJTEMÉ-
NYÉBEN,

ab ALEXANDRO MOCSÁRY descripta.

leirta MOCSÁRY SÁNDOR.

1. *Allantus unifasciatus* Mocs. — Niger; capite pone oculos subdilato et thorace dense punctatis, nigro-pubescentibus; cenchris albidis; abdomine nitido, subtiliter coriaceo, segmento tertio fascia dorsali sulphurea; alis hyalinis, superioribus parum lutescentibus, costa stigmatique testaceis. — ♀, long. 12 $\frac{m}{m}$.

Allanto bifasciato Kl. similis; alis superioribus apice tamen non fuscis, fascia dorsali abdominis sulphurea unica, tibiis tarsisque nigris distinctus.

In Hungaria inventus est.

Fekete; feje, mely a szemek mögött kissé szelesebb és torja sűrűn pontozottak és fekete szőreséktől pelyhesek; látszemcséi fehérek; végteste fényes, finom bőrszerű, a harmadik szelvény háti oldalán kénsárga szalaggal; szárnyai homályos-átlátszók, a felsők kissé sárga színbe hajlók s rajtok a bordaér és a jegy barnasárgák. — ♀, hossza 12 $\frac{m}{m}$.

Az *Allantus bifasciatus*-hoz hasonló; de különbözik attól azáltal, hogy felső szárnyai végükön nem barnák, a végtest háti oldalán csak egy kénsárga szalag van s lábszárai és kocsái feketék.

A leirt példány Magyarországból való, de közelebbi lelhelye ismeretlen.

2. *Macrophya eximia* Mocs. — Nigra, nitida; clypeo, labro, pronoti humeris, scutello, cenchris metanoti, trochanteribus, tibiis calcaribusque et metatarsis anterioribus, abdominis segmentorum dorsalium quinti et sexti fascia medio interrupta, septimi macula parva laterali anoque pallide flavis; metatarsis tibiisque anterioribus intus nigro-lineatis; femoribus omnibus tibiisque posticis sanguineis; femorum anteriorum basi, posticorum vero ante apicem intus tibiiumque apice macula nigra notatis; tarsorum anteriorum articulis quatuor ultimis nigris, basi ex parte ochraceis, posticorum articulis omnibus et calcaribus nigris; alis hyalinis, superioribus apice fuscioribus, tegularum margine exteriori, costa stigmatique testaceis, huius apice obscuriore. — ♀, long. 9 $\frac{m}{m}$.

Mas differt: thorace immaculato vel pronoti humeris scutelloque tantum macula parva vel obsoleta signatis; abdominis segmento quarto rarius albedo-flava bimaculato; pedibus et trochanteribus anterioribus totis, trochanteribus posticis vero tantum apice sulphureis, femoribus tibiisque posticis intus nigro-vittatis. — Long. 9 $\frac{m}{m}$.

Speciei *Macr. haematopus* Fabr. similis et affinis; corpore tamen minore, costa testacea (non nigra), maculis abdominis maioribus, tibiis ultimis extus totis sanguineis: femina insuper clypeo, pronoti humeris scutelloque pallide flavis differt.

Species haec eximia in Hungaria centrali, praecipue in montibus ad Budam sitis, mense Junio rara est.

Fekete, fényes; szájvédője, felsőajka, előtorjának vállai, paizsa, hátszemcséi, tomporai, a két mellső lábszár s azok sarkantyúi, a két mellső kocsa első íze, a végtest 5-ik és 6-ik hátszelvényének közepén megszakított szalagja, a 7-ik szelvény kis oldalfoltjai és a far halványsárgák; a két mellső kocsa első íze s a lábszárak belől fekete vonalok; összes czombjai és hátsó lábszárai vérpirosak; a két mellső czomb tövén, a hátsók pedig végeig előtt, valamint a lábszárak vége fekete folttal jelöltek; a két mellső kocsa fekete négy végső íze tövön részben szennyessárga, de a hátsók összes íze és a sarkantyúk feketék; szárnyai átlátszók, a felsők végükön kissé barnásak, a pikkelyek külső széle, a bordaér és a jegy barnasárgák, de ez utóbbinak vége sötétebb színű. — ♀, hossza 9 $\frac{m}{m}$.

A hím különbözik: mert torján sárga foltok vagy egyáltalán nincsenek, vagy ha vannak, azok az előtorj vállain és a paizson csak kicsinyek és enyészetek; a végtest negyedik szelvényén is van néha oldalt egy-egy halványsárga foltocska; a két mellső láb és tomporaik egészen, a hátsó tomporok pedig végeiken kénsárgák s a hátsó czombok és a lábszárak belől fekete sávval jelöltek. — Hossza 9 $\frac{m}{m}$.

A *Macrophya haematopus*-hoz hasonló s azzal közel rokon; de teste kisebb, bőrdőre barnasárga (nem fekete), végtestének foltjai nagyobbak s a hátsó lábszárak kívülről egészen vérpirosak: a nőstény ezeken kívül még szájvédőjének, előtorja vállainak s paizsának halványsárga színezete által is különbözik.

E szép faj Magyarország központi részében (a Sashegyen s a Farkasvölgyben, továbbá a pest-józsefvárosi régi temetőben) június havában ritka.

3. *Tarpa speciosa* Mocs. — Nigra, nitida, nigro-pilosa; capite dense rugoso-punctato maculisque septem cinnabarinis ornato: tribus in fronte, quarum media triangularis, laterales vero duae in oculorum orbitis cuneatae, quatuor in vertice, harum laterales orbitas oculorum posticas includunt; mandibulis basi flavis, medio nigris, apice rufis; antennis croceis, articulo secundo nigrescenti, pectinum ramis inferioribus articulos quatuor longitudine aequantibus, apice brunnescentibus; thoracis dorso minus dense rugoso-punctato; collari margine postico in medio interrupto, maculis quatuor obliquis metanoti maculaque sub alis cinnabarinis; abdomine ovato-planiusculo, leviter subrugoso-punctato, seg-

menti primi dorsalis maculis lateralibus duabus, secundi maculis tribus (media minuta) reliquorum et ventralium 4-ti et 5-ti margine postico fasciis flavis; femoribus anterioribus basi ultra medium nigris, posticis rufescenti-flavis, tibiis tarsisque pallide flavis, unguiculorum apice calcaribusque pedum posticorum nigrescentibus; alis flavescenti-hyalinis, cellulis radialibus et cubitalibus infuscat, nervis basalibus stigmatumque testaceis. — ♀, long. 11 $\frac{m}{m}$.

Animal hoc insigne: propter capitis thoracisque picturam cinnabarinam inter omnes huius generis species eminens est.

Patria: Bosnia (Biela Gora). A Doctore Geiza de Horváth Museo donata.

E gyönyörű állat, fejének és torjának ezínóbervörös foltjai miatt, e nem összes fajai között első tekintetre kitűnik.

Bosnyákországban a Biela Gora hegységben találtatott, s a Nemzeti Múzeumnak dr. Horváth Géza ajándékozta.

4. **Astata femoralis** Mocs. — Nigra, cano-pilosa; temporibus et mesonoto subtiliter punctatis, subnitidis, fronte thoracisque parte reliqua coriaceis, abdomine subtiliter coriaceo, segmentis tribus primis, tibiis tarsisque rufis; segmento primo basi et segmentis ceteris, trochanteribus femoribusque nigris, his apice rufis; alis hyalinis, tegulis venisque brunneis. — ♂, long. $8\frac{1}{2}$ $\frac{m}{m}$.

Speciei *Astata boops* Schrk. forma et statura similis; differt tamen segmento secundo ventrali non maculato, sculptura metanoti coriacea, tibiis tarsisque rufis.

Specimen unicum in Hungaria septentrionali, regione subalpina, mense Julio inveni.

Fekete, ritka fehér szőrrel fedett; halántékai és középtorjának háta finomul pontozottak, kisse fényesek, homloka s a torj többi része pedig bőrszerű; a finom bőrszerű végtest három első szelvénye, továbbá a lábszárak és a kocsák rótszínűek; a végtest első szelvényének töve és a többi szelvénye, a tomporok és a czombok feketék, de térdei rótszínűek; szárnyai átlátszók, a pikkelyek és az erek barnák. — ♂, hossza $8\frac{1}{2}$ $\frac{m}{m}$.

Az *Astata boops*-hoz alakja és testalkotása tekintetből hasonló; de különbözik attól azáltal, hogy a has második szelvényén fekete folt nincsen, az utótorj háta bőrszerű, lábszárjai és kocsái rótszínűek.

A lipótnegyei Korytnicza-fürdőnél a múlt év július havában födöztem fel.

5. **Odynerus (Leionotus) aurantiacus** Mocs. — Metathoracis cavitate parva, triangulari, margine tenui inclusa, postscutello elevato, medio leviter exciso, abdominis segmento primo sine linea transversa elevata: capite nigro, pone oculos paulo angustato, fronte parum convexa, creberrime sat fortiter punctata; clypeo subtiliter rugoso-punctato, aurantiaco, parte

infera nigro-marginato; macula obliqua inter antennis, lineis in sinu oculorum et in temporibus, mandibulis, palpis antennarumque scapo subtus aurantiacis; flagellis subtus ferrugineis; collo, mesothoracis dorso et pectore nigris, his ultimis fortiter punctatis; pronoto, tegulis, macula sub alis, scutello, postscutello, metanoti lateribus, segmento primo abdominis dense-punctato pedibusque aurantiacis; pronoti sinu ac segmenti primi abdominis margine postico sulphureis; segmentis dorsalibus reliquis subnitidis et disperse punctatis nigris, 2—4 margine postico sulphureo-fasciatis, fascia segmenti secundi repanda, 5-to macula in medio sulphureo notato; ventre nigro, segmentis 2—4 utrinque sulphureo-maculatis; alis hyalinis, apice parum fumatis, nervis basalibus aurantiacis, reliquis stigmatique brunneis. — ♀, long. 9 $\frac{m}{m}$.

Species haec formosa, colore aurantiaco variegata eminens, in Hungaria centrali inventa est.

Utótorján levő kis mélyedése háromszögletű s vékony párkánnyal kerített, utópaizsa emelkedett, közepén kissé kimetszett, végteste első hátszélvényén emelkedett vonal nincsen: feje fekete, a szemek mögött kissé megszőkülő, homloka kevésbé domború, sűrűn és meglehetősen mélyen pontozott; szájjvédője finomúl ránczosan-pontozott, narancssárga színű és alsó részén fekete szélű; a csápok közti folt, a szemek öblén és a halántékon levő foltok, a rágók, a falámok és alul a csápok tököcsánja narancssárgák; a csápostor alul rozsdabarna; a nyak, a középtorj háta és melle feketék s ez utóbbiak erősen pontozottak; az előhát, a szárnypikkelyek és a szárnyak alatt levő folt, a paizs, az utópaizs, az utóhát oldalai és a sűrűn pontozott végtest első hátszélvénye s a lábak narancssárgák; az előtorj öble s a végtest első szelvényének hátsó széle kénsárgák; a végtest többi szelvénye kissé fényes, szétszortan pontozott és fekete, a 2—4 szelvény hátsó széle kénsárga szalaggal ékesített s a második szelvény szalagja elül kétszer kicsípett, az 5-ik szelvény foltja közepén kénsárga; hasa fekete, a 2—4 szelvény mindkét oldalon kénsárga folttal jelölt; szárnyai átlátszók, végükön kissé füstösek, az erek töveiken narancssárgák, végeiken pedig és a szárnyjegy barnák. — ♀, hossza 9 $\frac{m}{m}$.

E kitünően szép narancssárga színnel tarkált faj, Budapest vidékén fordult elő.

6. *Celonites abbreviatus* Vill. var. *Hungaricus* Mocs. — Niger, opacus, dense rugosiuscule-punctatus; capite fumato-pubescenti; labro, mandibulis (basi nigra excepta), antennarum funiculis cum clava crassa oblongo-ovata, tegulis pedibusque rufo-flavis, horum basi infuscata; frontis punctis duobus distantibus, macula humerali parva et renali sub tegulis, marginibus item posticis prothoracis utrinque late interruptis, puncto scutelli, metathoracis angulis abdominisque segmentorum dorsalium quinque primorum marginis postici fasciis subangustis, utrinque plus minusve

interruptis, pallide flavis: ventre minus crebre punctato, segmentorum margine postico pellucido; alis fuscis, parum violaceo micantibus, costa basi rufo-flava. — ♀, long. 8 $\frac{m}{m}$.

Mas differt: clypeo et labro eburneis; abdominis segmentorum dorsaliun sex primorum marginis postici fasciis subangustis, secundi ventralis vero maculis duabus transversis pallide flavis; ano quadridentato, dentibus apice rufescentibus. — Long. 8 $\frac{m}{m}$.

Varietas haec ab exemplaribus Europae meridionalis tantum colore differt: labrum enim, mandibulae, antennarum funiculi cum clava, tegulae pedesque sunt rufo-flava et non ferruginea; frontis puncta minima, maculae humeri, scutelli et sub alis parvae, fasciae abdominis angustiores, non repandae, pallide flavae, non vero laete flavae; venter apud feminam totus niger, apud marem segmento secundo maculis duabus transversis notatus: adeo, ut propter has notas varietas haec primo intuitu distincta species esse videatur.

Insectum hoc peculiare in Hungaria centrali valde rarum est.

Fekete, fénytelen, sűrűn és kissé ránczosan pontozott; feje füstös színű pehelylyel fődött; felsőajka, rágói (tövük kivételével), csápостora vastag hosztojásdad bunkójával, szárnypikkelyei és lábai rőtsárgák, de a czombok töve barna; a homlokon két távolálló petty, a vállon és a szárnyak alatt egy-egy kis folt, valamint az előtorj hátsó részének mindkét oldalán szélesen megszakított foltja, a paizson egy petty, az utótorj oldalain egy-egy nagyobb folt és a végtest háti oldala öt első szelvényének hátsó szélén levő többé-kevésbbé megszakított, meglehetősen keskeny szalagja halványsárgák; hasa kevésbbé sűrűn pontozott s a szelvények hátsó szélei áttetszők; szárnyai barnák, kevés violaszín tünettel, a bordaér tövön rőtsárga. — ♀, hossza 8 $\frac{m}{m}$.

A hím különbözik: mert szájjvédője és felsőajka elefántesont-színűek; a végtest hat első hátszelvényének hátsó szélén levő, meglehetősen keskeny szalagja és a második hasszelvény két haránt foltja halványsárgák; fara négyfogú s a fogak hegyei rőtszínbe játszó. — Hossza 8 $\frac{m}{m}$.

E válfaj a déleuropai példányoktól csak színre nézve tér el: mert felsőajka, rágói, csápостora s ennek bunkója, szárnypikkelyei s lábai rőtsárgák és nem rozsdabarnák; a homlok pettyei igen kicsinyek, a vállon, a paizson és a szárny alatti foltok is sokkal kisebbek, a végtest szalagjai keskenyebbek, ki nem csípettek s ezek mind halványsárga színűek, nem pedig élénk sárgák; a has a nősténynél egészen fekete, a hímnél a második szelvényen pedig csak két haránt folt halványsárga: úgyhogy eme jellegek miatt első tekintetre önálló fajnak lenni látszik.

Ez igen érdekes redősszárnýú darázs Magyarország központi részében nagyon ritka.

A FRANCZIAORSZÁGI FÉMDARÁZSOK GAZDAI

LICHTENSTEIN, kitünő francia rovarász, olvasva Mocsárynak az *Osmia caementaria*-ról szóló cikkét, megküldte ama franciaországi fémdarázsok (Chrysididae) névsorát, melyeknek szállástadó gazdáik már ismeretesek. Mert, miként tudva van, a fémdarázsok élődi (parasiticus) hártyaröpűek (Hymenoptera), melyek fészkeket nem építve, petéiket — kakuk módjára — más idegen hártyaröpűek fészkeibe csempészik, hol álcájok a fészkeképítő előbb kikelt s már jelentékeny nagyságot elért álcájából nő fel, annak a hátára vetvén magát és azt lassankint kiszopván, úgyhogy a fészkeképítő darázs vagy méh álcája nem rögtön, hanem csak akkor hal el, midőn a fémdarázs teljes növést már elérte. — E névsor a következő:

Chrysis simplex Kl.	él az	Osmia Spinolae Lep.	fészkében.
» integrella Dhlb	» »	Odynerus laevipes Sh.	»
» coeruleipes F.	» »	Osmia bicolor Schrk.	»
» Segusiana Gir.	» »	Odynerus spiricornis Spin.	»
» cyanea L.	» »	{ Trypoxylon figulus Linn.	»
		{ Nitela Spinolae Latr.	»
» indigotea Duf.	» »	Odynerus laevipes Sh. (rubicola Duf.)	»
» splendidula Rossi	» »	Odynerus laevipes Sh.	»
» auripes Wesm.	» »	{ Odynerus spinipes L.	»
		{ Osmia Spinolae Lep.	»
		{ Odynerus spinipes Linn.	»
» ignita L.	» »	{ Anthophora crinipes Sm.	»
		{ Osmia emarginata Gir.	»
		{ Chelostoma florissomne Linn.	»
» violacea Panz.	» »	{ Odynerus laevipes Shuck.	»
		{ Discoelius zonalis Panz.	»

(LICHTENSTEIN in litt.)

Hemiptera.

PIEZOCRANUM,

NOVUM GENUS CAPSIDARUM DESCRIPSIT.

Dr. G. HORVÁTH.

PIEZOCRANUM nov. gen.

Corpus oblongum. Caput verticale, apicem versus rostrato-productum; vertice lato, acuto, cum oculis basi thoracis angustiore; fronte transversim excavata; clypeo basi a fronte bene discreto. Oculi breves, sphaeroidici, valde exserti, subpedunculati, apicem thoracis haud attin-

gentes. Rostrum coxas intermedias subattingens, a pectore remotum, articulo primo fortiter dilatato. Antennae prope apicem oculorum insertae, articulo primo brevi, verticis latitudine distincte brevior, haud rigido-setoso, articulo secundo piloso, apicem versus sensim leviter incrassato, articulo quarto tertio brevior. Thorax a basi lata apicem versus fortiter angustatus et convexo-declivis, lateribus rectis, basi quam apice fere duplo et dimidio latiore et supra scutellum tumidum sinuata, apice strictura nulla. Hemelytra maris abdomine multo longiora; membrana biareolata. Pedes saltatorii. Femora postica sat incrassata. Tibiae subtiliter spinulosae. Tarsi postici articulo primo secundo distincte brevior.

Ab *Orthocephalo Fieb. Reut.*, cui affine videtur, fronte excavata, oculis subpedunculatis et ab apice thoracis remotis, thorace antrorsum magis angustato et valde convexo-declivi scutelloque tumido differt.

P. SIMULANS n. sp.

Oblongum, nigrum, pilis squamiformibus luteis minus dense vestitum; capite, thorace scutelloque nitidis; hemelytris subopacis, membrana magna, obscure fumata, venis nigro-fuscis, pone cuneum anguste hyalina, margine externo late obscuriore; antennis nigris, articulis duobus apicalibus obscure testaceis; pedibus nigro-piceis. ♂. Long. 3 $\frac{m}{m}$, cum hemelytris 4 $\frac{1}{2}$ $\frac{m}{m}$.

Hab. ad Budam Hungariae. Specimen unicum d. 2. Junii a. 1874 in valle «Farkasvölgy» dicta legi.

Colore, sculptura et habitu primo intuitu *Orthocephalo parallelo* Mey. sat simile, sed majus et notis genericis supra datis pedumque colore facillime distinguendum.

A MANNA-KABÓCZA HAZÁNKBAN.

Közli Dr. HORVÁTH GÉZA.

Mintegy 7 évvel ezelőtt, midőn a *Természet* cz. folyóirat 1870-iki evfolyamában az énekes kabóczákról egy népszerű ismertetést közöltem, egyszersmind abbeli feltevésemet fejeztem ki, hogy a déleuropai manna-kabócza hazánk legdélibb vidékein bizonyára szintén előfordul. És nem is csalódtam; mert ime, FRIVALDSZKY JÁNOS muzeumi őr úr 1874 nyarán Krassó megyében tett állattani utazása alkalmával a kérdéses fajra Oravicza mellett csakugyan reá akadt.

E lelet, tekintetbe véve Oravicza déli fekvését, még nem is volt igen meglepő. Annál meglepőbb azonban e határozottan déli faj előfordulása a Szilágyságban.

PUNGUR GYULA szilágy-nagyfalusi ref. lelkes úr ugyanis 1876 augusztus 5-én a Szilágy-Somlyó felett emelkedő Magura hegyen rovarászván, ott

tölgyfákon egy nagy kabócfajjal találkozott; és szerencsésen sikerült is abból három hím példányt kézrekerítenie. A hozzám beküldött egyik példány megvizsgálása után meggyőződtem, hogy az nem más, mint a valódi *manna-kabóca* (*Tettigia Orni* L.).

A manna-kabóca a hazánkban előforduló és előfordulható többi énekes kabóczától leginkább hosszú szípcsőre által különböztethető meg. A szípcsőr t. i. nála egész a has tövéig nyúlik, a többi fajnál pedig legfőlebb csak a középső csipőket éri el.

Ezen alkalommal egyszersmind megemlítem, hogy a Szilágyságban még egy más érdekes és ritka kabóczafaj, a déloroszországi *Cicadetta adusta* Hag. is tenyészik.

A SZAMOSFALVI SÓSTAVAKBAN ÉLŐ ROVAROKRÓL.

Dr. ENTZ GÉZA kolozsvári egyetemi tanár úr legközelebb egy érdekes dolgozatban ismertette meg velünk a Kolozsvár szomszédságában Szamosfalva körül fekvő konyhasós tavak ázalagfaunáját.* E szép és nagybecsű dolgozat által indítatva, felszólítám SCHUSZTER KÁROLY kolozsvári tanító urat, hogy ama tavakat rovar-tani tekintetben átkutatni s gyűjtése eredményét velem alkalmilag közölni sziveskedjék. SCHUSZTER úr, mint buzgó és fáradhatlan gyűjtő, ebbeli kérésemet csakhamar teljesítette s az illető helyiséget 1876 október 8-án meglátogatván, onnan egy üvegeze vízi bogarat és poloskát küldött be hozzám.

A küldött bogarak — FRIVALDSZKY JÁNOS úr meghatározásai szerint — mind oly fajokhoz tartoznak, melyek nemcsak sóstavakban, hanem édes vízben is élnek, u. m. *Berosus spinosus* Stev., *Laccophilus hyalinus* De Geer, *Laccobius minutus* L. *Hydroporus inaequalis* F., *H. nigrolineatus* Stev.

A poloskák részben szintén ily ubiqvisták, mint *Salda pallipes*, *Notonecta glauca*, *Corisa Geffroyi*, *hieroglyphica* és *limitata*. Két faj, *Salda eburnea* és *Corisa Fussi* azonban már azon rovarok közé tartozik, melyek tartózkodásukra nézve kizárólag sóstavakra vannak utalva.

Az egész küldemény legérdekesebb részét kétségkívül a *Corisa Fussi* képezi. Ez ugyanis eddig kizárólag hazánkban, nevezetesen pedig a Királyhágón túli részen észleltetett s itt is egyedül csak Vizakna mellől volt ismeretes, hol egy vízi növényekkel benőtt sóstóban legelőször FUSZ KÁROLY akadtt rá. FUSZ-tól származtak azon példányok is, melyek után FIEBER e vízi poloskát 1864-ben a bécsi rovarászati folyóiratban leírta és a tudományos világnak bemutatta. — E halophil faj a szamosfalvi tavakban úgylátszik igen közönséges, a mit abból következtetek, hogy SCHUSZTER úr egész küldeménye túlnyomólag ebből állott. Több példány még csak álca-állapotban volt.

Közi Dr. HORVÁTH GÉZA.

* «A tordai és szamosfalvi sóstavak ázalagfaunája.» Lásd a magyar orvosok és term. vizsgálók XVII-ik nagy gyűlésének munkálatait.

NÖVÉNYTAN. BOTANICA.

ATHAMANTA HAYNALDI BORB. ET UECHTR.

(VII. és VIII. Tábla, képmagyarázat.)

VII-ik tábla: Egy alacsonyabb, egyszerűbb példány természetes nagyságban.

VIII-ik tábla Elemzés: 1 = egy szabálytalan virág, nagyítva; 2 = egy szirm felülről, 3 = ugyanaz alulról tekintve; 4 = ernyőcske; 5 = a gyümölcs a gallérka leveleivel (D), A = a gyümölcs nyele, B = a gyümölcs tartója, tetején hasadva, C = a tartóról lepattanó gyümölgsgerezd, tetején a bibeszár és ennek talpával ékesítve; 6 = a gyümölgsgerezd keresztmetszetben: J = a bordák, F' = az edénynyalábok, V = a völgyeeskék három-három lajtorjával (o), C = az ereszték a hol a másik gyümölgsféllel érintkezik, négy olajtartóval.

Összehasonlítás kedvéért adjuk az *Ath. cretensis* L. virágát (a), szirmát (b), gyümölgset (c), gyümölgsgerezdje keresztmetszetét (d), valamennyit Reichenbach iconographiájából véve.

AVENACEAE EUROPEAE. EUROPA ZABFÉLE FÜVEI.

Auctore VICTORE DE JANKA.

Irtá JANKA VICTOR.

1. Glumae exsquisite 7—9-nerves 2
 Glumae plus minus distincte 1—3-, vel rarius 5-nerves . . 14
2. Floris inferioris palea inferior apice integerrima indivisa aristato-acuminata, dorso haud aristata; palea inferior florum sequentium apice aristato-bifida dorsoque insuper aristam geniculatam gerens *Avena tenuis* Moench.
 Palea inferior florum omnium apice bifida vel bidentata atque (saltem typice) dorso aristata 3
3. Flores cum rachi spiculae haud articulati et tantum ipsius fractione soluti 4
 Flos inferior cum rachi spiculae articulatus et demum valde deciduus; callus saepe elongatus calcariformis post floris delapsum cicatricem (insertionis areolam) eximie incisam praebens, cicatrice parti inferiori racheos inter glumas persistenti conforme 8
4. Paleae inferioris lobi in aristas elongatas producti*: *Avena strigosa* Schreb.

* Sectionem «Sativae» secundum «Flore d'Algérie» pag. 105—113 et expositionem d. Cosson in Bull. soc. Bot. de France I. dedi.

- Paleae inferioris lobi haud aristati 5
5. Glumae floribus breviores *Avena nuda* L.
 Glumae flores aequantes vel superantes 6
6. Flos inferior distincte stipitatus; glumae flores subaequantes
Avena brevis Roth.
 Flos inferior subsessilis; glumae flores superantes 7
7. Arista inferne tortilis; panicula undique diffusa *Avena sativa* L.
 Arista inferne haud tortilis; panicula contracto-subsecunda
Avena orientalis Schreb.
8. *Biformes*: flos inferior cum rachi spiculae articulatus, callo cicatricem eximie incisam praebente; superiores haud articulati et tantum racheos fractione soluti 9
Conformes: flores superiores inferiori conformes cum rachi spiculae articulati decidui, callo cicatricem eximie incisam praebente 11
9. Glumae subaequales; floris inferioris palea inferior basi in callum brevem latum cicatrice ovata vel suborbiculari exsculptum setoso-pilosum attenuata, plerumque a basi ad medium pilis saepe rufescentibus setoso-pilosa 10
 Glumae inaequales, inferior altera subdimidio brevior; floris inferioris palea inferior basi in callum subulatum cicatrice lineari-elliptica exaratum setoso-pilosum attenuata, dorso glabra, superne dense pubescenti-pilosa *Avena eriantha* Dur.
10. Caryopsis basi incurvo-rostrata; spiculae 2-florae: *Avena Ludoviciana* Dur.
 Caryopsis basi obtusa; spiculae 3—4-florae *Avena steriis* L.
11. Glumae subaequales; palea inferior a basi ad medium vel ultra pilis saepe rufescentibus setoso-pilosa 12
 Glumae valde inaequales, inferior altera subdimidio brevior, superior flores subaequans vel vix superans; palea inferior callo excepto glabra *Avena clauda* Dur.
12. Glumae flores longe superantes; palea inferior in callum subulatum cicatrice lineari exaratum attenuata . . *Avena longiglumis* Dur.*
 Glumae flores paullo superantes 13
13. Palea inferior in callum linearem obtusiusculum cicatrice lineari-oblonga exsculptum attenuata, bifida *Avena barbata* Brot.
 Palea inferior in callum brevem obtusum cicatrice oblonga vel ovato-suborbiculata exsculptum attenuata, dentato-bifida:
Avena fatua L.
14. Glumae (saltem una vel altera) paleis proximis similes vel sub-

* Locum addam natalem hujus speciei, clarissimis autoribus Prodromi Florae Hispaniae e l. c. I. pag. 68 ignotum: «pr. Puerto Santa Maria Hispaniae australis» Bourgeau 14. Aprili 1849 sec. sperimina herbar. Cosson!

- conformes i. e. flosculis proximis plerumque breviores vel eos aequantes, saltem flosculum supremum haud superantes . . . 15
- Glumae ambeduae paleis valde dissimiles ac difformes, nempe eis vel multo latiores vel multo longiores flosculosque (plerumque 2 tantum, rarius plures) semper superantes atque plerumque omnino occultantes 71
15. Paniculae rami solitarii vel semiverticillati, omnes spiculiferi 16
- Paniculae rami inferiores verticillati: verticilli 1—2 infimi spiculis orbat (destituti), i. e. ad setas capillares reducti:
- Periballia involucrata* Cav. ✓
16. Palea inferior apice *rotundata* v. *truncata*, lobulata vel denticulata 17
- Palea inferior apice plus minus *attenuata*, bifida, bicuspidata vel bidentata 25
17. Palea inferior distincte (crebre) multinervis, rotundato-triloba 18
- Palea inferior obsolete nervata vel subnervis, truncato-denticulata 19
18. Glumae demum patentissimae; flosculi mutici facillime rumpentes s. solubiles ac decidui *Molineria minuta* Parl.
- Glumae erecto-patulae; flosculi aristati, persistentes s. tarde decidui *Molineria lendigera* Lag.
19. Arista aut recta vel arcuata s. excurva, aut nulla 20
- Arista geniculata; folia capillaria 24
20. Folia plana vel planiuscula supra scaberrima 21
- Folia setaceo-convoluta 23
21. Arista paleam aequans vel vix superans 22
- Arista paleam duplo circiter superans: *Deschampsia bothnica* Wahlbg.
22. Paniculae rami scaberrimi; folia scaberrima: *Deschampsia caespitosa* L.
- Paniculae rami laeviusculi; folia laeviuscula:
- Deschampsia brevifolia* R. Br.
23. Paniculae rami scaberrimi; ligula tenuissime setaceo-elongata:
- Deschampsia media* Gaun.
- Paniculae rami laeviusculi v. laeves; ligula obtusa:
- Deschampsia alpina* L.
24. Spiculae pedicellis longiores; ligula acuta: *Deschampsia discolor* Thuill.
- Spiculae pedicellis breviores vel aequilongae; ligula obtusa:
- Deschampsia flexuosa* L.
25. Palea inferior floris inferioris dorso haud aristata (arista dorsalis in flore inferiore nulla) *Avena macra* Stev.
- Palea inferior semper arista dorsali instructa 26
26. Spiculae fere semper tantum 2-florae; flos inferior (typice) plerumque masculus, superior hermaphroditus: arista in

- flore superiore* nulla vel tenuissima recta subsetaeformis — rarius illae floris inferioris conformis; *floris inferioris* arista tunc semper versus basin paleae orta i. e. nunc supra basin dorsi inserta, nunc infra medium 27
- Spiculae 2—pluriflorae; flores omnes hermaphroditi: nunc omnes vel plerique aristati, — nunc (quod rarissime) flos inferior solum; arista medio dorsi vel altius inserta 29
27. Paniculæ rami flexuosi; gluma inferior 1-nervis; flos uterque aristatus, inferioris arista infra medium dorsi inserta; folia plana laxa 28
- Paniculae rami recti; gluma utraque 3-nervis; flos superior muticus, inferioris arista supra medium dorsi inserta; folia convoluta stricta, firmula *Arrhenatherum Thorei* Duby.
28. Floris hermaphroditi palea inferior glabra *Arrhenatherum elatius* L.
- Floris hermaphroditi palea usque ad apicem adpresse hirsuta :
Arrhenatherum hispanicum Lange.
29. Spiculae magnae; ovarium apice pilosum . . *Sect. Avenastrum.* 30
- Spiculae parvae vel minutae; ovarium apice glabrum vel puberulum *Sect. Trisetum.* 47
30. Aristae cochleatim tortae, ad dorsum lateraliter sulcatae* 31
- Aristae compressae, margine cartilagineo albo notatae 38
31. Palea inferior profunde acuminato-bifida inferne longe pilosa :
Avena compacta B. et H.
 (A. Neumayeriana Vis.)
- Palea inferior dorso glabra 32
32. Ligula elongata 33
- Ligula brevissima 34
33. Folia utraque pagina nec non margine conformia: *Avena pubescens* L.
 (A. anethystina Clairv.)
- Folia pagina superiore profunde sulcata et scaberrima, inferiore sublaevia *Avena Parlatoris* Woods.
 (A. Hostii Boiss., A. sempervirens Host, Koch, — non Vill.)
34. Axis flosculorum omnium aequaliter barbato-pilosa 35
- Axis flosculorum inferiorum longe barbata, flosculi supremi (tabescentis) parvissime pilosula vel glabra 37
35. Spiculae 3—4-florae; ligula pubescenti-ciliata 36
- Spiculae 5—6-florae; ligula glabra *Avena Heldreichii* Parl.
36. Folia arcte convoluta *Avena filifolia* Lag.
 (A. convoluta Presl.)

* Cfr. Duval-Jouve «Note sur les caractères que les arêtes et les feuilles peuvent fournir pour la division en sections du genre *Avena* (Extrait du Bulletin de la Société botanique de France, 1863).

- Folia laxè convoluta vel planiuscula *Avena Besseri* Griseb.
37. Folia gracilia, filiformia; gluma superior flosculos vel totam
spiculam aequans; palea inferior breviter 2-dentata: *Avena setacea* Vill.
Folia linearia plana v. planiuscula; gluma superior floscu-
lis vel spicula brevior; palea inferior subintegra: *Avena montana* Vill.
38. Palea inferior dorso dense pilosa 39
Palea inferior dorso glabra vel obliterate pilosula 40
39. Inflorescentia angustissime laxève spicaeformis; palea inferior
supra medium dorsi aristata *Avena agropyroides* Boiss.
Inflorescentia paniculata; palea inferior infra medium
dorsi aristata *Avena albinervis* Boiss.
40. Axis glaberrima i. e. calli pili (s. barba) in axem haud decur-
rentes 41
Calli pili in axem decurrentes: axis manifeste pilosa . . . 42
41. Palea inferior punctulato-scabra eleganter sulcato-striata:
Avena compressa Heuff.
Palea inferior laevis obscure nervata *Avena bromoides* L.
42. Palea inferior apice distincte longiuscule bisetosa: *Avena sulcata* Gay.
Palea inferior haud setis terminata 43
43. Paniculae rami plerumque semiverticillati; folia omnia lata,
lanceolato-linearia *Avena planiculmis* Schrad.
Paniculae rami solitarii vel gemini; folia angustiora . . . 44
44. Folia nervo mediano atque marginalibus crasse cartilaginea,
caeterum plus minus elevato-nervata, scabra vel laevia . . . 45
Folia aequaliter nervata, laevia 46
45. Folia praeter margines laevia; paniculae rami laeves: *Avena laevis* Hackel.
Folia tota superficie scabra; paniculae rami exasperati:
Avena pratensis L.
46. Panicula elongata lineari-contracta; folia valde elongata, fili-
formi-convoluta *Avena Blauii* Aschers. et Janka.
Panicula brevis, ovalis; folia abbreviata plana: *Avena Scheuchzeri* All.
(*A. versicolor* Vill., *A. Baumgartenii* Steud.)
47. Palea inferior apice longe bisetosa: setae paleam terminantes
paleam totam vel dimidiam aequantes 48
Setae paleam terminantes breviores vel harum loco dentes. 50
48. Glumae aequales: utraque 3-nervis (villosae): *Avena (Trisetum) Dufourei*
Boiss et Reut.
Glumae valde inaequales, altera 1-nervis 49
49. Pili ad basin floris inferioris hujus dimidio breviores:
Avena Loefflingiana Cav.
Pili ad basin floris inferioris hujus dimidiam superantes:
Avena Gaudiniana Boiss.

50. Gluma utraque distinctissime crebre sulcato-3-nervis 51
 Gluma utraque obsolete 1—3-nervis 52
51. Panicula conferta spiciformis vel capitata, haud lobata; glumae aristatae; palearum aristae rectiusculae v. arcuatae haud geniculatae; folia brevissima; tota planta spithamea *Avena ovata* Cav.
 Panicula thyrsoides, lobata; palearum aristae geniculatae divaricatae; folia longissima (1' l. et ultra); gramen 2—3-pedale, perenne *Avena hispida* Lange.
52. Culmus apicem versus tomento denso velutino obductus:
 Avena subspicata Clairv.
 Culmus nunc glaber nunc pilis longiusculis haud ita densis puberulus vel villosulus 53
53. Pili ad basin floris inferioris tertiam hujus partem aequantes vel longiores 54
 Pili ad basin floris inferioris hujus tertia parte breviores vel omnino deficientes, nulli 59
54. Paniculae rami verticillati; folia vaginaeque pilis brevibus deflexo-patulis hirtae *Avena laconica* Boiss.
 Paniculae rami 2—3, vel semiverticillati; folia vaginaeque glabrae vel plus minus puberulae 55
55. Folia plana, distiche patentia vel deflexa; arista paleam aequans vel brevior 56
 Folia haud disticha, nec patentia v. deflexa; arista paleam superans 58
56. Folia crassiuscula, rigidula; axeos pili dimidiam floris aequantes vel superantes 57
 Folia mollia; axeos pili floris tertiam partem ad summum aequantes *Avena argentea* Willd.
57. Paniculae rami 2—3; glumae subaequales *Avena distichophylla* Vill.
 Paniculae rami semiverticillati; glumae valde inaequales:
 Avena rigida MaB.
58. Perennis; folia filiformi-convoluta; arista palea duplo longior, geniculata *Avena villosa* Bert.
 Annua; folia plana mollia; arista palea paullo longior, rectiuscula *Avena pumila* Desf.
59. Perennes; pili axeos vel ad basin flosculorum distinctissimi . . 60
 Annuae; axeos pili vix visibiles, oblitterati vel omnino nulli 65
60. Glumae puberulae *Avena Burnoufi* Req.
 Glumae glaberrimae 61
61. Palea inferior plus minus pilosa vel villosa 62
 Palea inferior glabra 63

62. Palea inferior ad medium carinae villosa, distincte longiuscule
bisetosa *Avena gracilis* Mor.
Palea inferior pilosiuscula haud setosa . . *Avena Ruprechtii* Ledeb.
63. Glumae valde inaequales: inferior altera dimidio brevior:
Avena flavescens L.
(*A. alpestris* Host, *A. agrostidea* Fries etc. etc.)
Glumae parum inaequales vel subaequilongae 64
64. Arista haud vel vix tortilis; folia cum vaginis tomento molli
velutino densissimo argenteo vel griseo obtectae: *Avena velutina* Boiss.
Arista manifeste tortilis; indumentum sparsum vel eva-
nidum *Avena glacialis* Boiss. *
65. Glumae aequales vel parum inaequales 66
Gluma inferior altera dimidio brevior 70
66. Glumae obtusiusculae. *Avena scabriuscula* Lag.
Glumae acuminatae. 67
67. Spiculæ 2—3-floræ; vaginae glabrae; paniculae rami dimi-
dio inferiore nudi 68
Spiculæ 4—6-floræ; vaginae villosae; paniculae rami fere
usque ad basin spiculiferi *Avena neglecta* Savi.
68. Panicula brevis ovata vel ovalis; arista florem superans, geni-
culata; culmi diffusi 69
Panicula elongata ramosissima; arista florem aequans,
recta; culmi erecti *Avena myriantha* Bert.
69. Glumae unicolores; paleae valde inaequales *Avena aurea* Ten.
(*A. condensata* Link, *Trisetum melitense* Steud.)
Glumae variegatae, paleae subaequales: *Avena Noeana* Boiss.
70. Arista paleam subaequans *Avena gallecica* Willk.
Arista palea sua subduplo longior *Avena parviflora* Desf.
71. Glumae semilunares; flosculi semper mutici callique nudi . . . 72
Glumae haud semilunares 74
72. Spiculæ minutae ob glumas tumidas clausas exacte globosae,
muticae in thyrsus vel paniculam cylindraceam aggregatae,
margaritaceae; flosculi contigui *Airopsis globosa* Desv.
Spiculæ haud globosae in paniculam pluries trichotomam
vel subdichotomam divaricato-exspansam laxam dispositae;
flosculi paullo remoti (disjuncti) 73
73. Panicula ramosissima diffusa; rami subtrichotomi patentes;
glumae sub anthesi erecto-patentes demum caryopside sub-
duplo longiores; antherae breves *Antinoria insularis* Parl.

* In Willkomm et Lange Prodrum. Florae Hispaniae I. pag. 71 arista supra basin paleae inserta dicitur, quod falsum. Ego semper supra medium dorsi ortum observavi, uti etiam in icona Boiss. Voyage etc. depictum.

- Panicula ramosa: rami subdichotomi erecto-patentes; glumae sub anthesi horizontaliter patentes demum caryopside plus duplo longiores; antherae elongatae majusculae: *Antlinoria agrostidea* Parl.
74. Glumae dorso crebre sulcato-5-nerves 75
 Glumae obsoletius nervatae 76
75. Paleae acutae *Schismus marginatus* P. de Beauv.
 Paleae rotundatae *Schismus minutus* R. et Sch.
76. Arista robusta elongata vel brevissima triangularis dentiformis. 77
 Arista tenuissima vel nulla 78
77. Arista elongata exserta inferne spiraliter torta paleae longe bicuspidatae cuspidibus interposita *Danthonia provincialis* DC.
 Arista brevissima inclusa late triangularis paleae dentibus interposita hisque aequilonga *Triodia decumbens* P. de Beauv.
78. Pili ad basin flosculorum distinctissimi elongati:
 Vahlodea atropurpurea Fries.
 Pili vix visibiles vel nulli 79
79. Arista sub apice paleae inserta. 80
 Arista medio dorsi vel versus basin paleae inserta 89
80. Flos uterque aristatus 81
 Flos superior aristatus, inferior muticus 82
81. Folia remote ciliata; flores hirtuli *Holcus grandiflorus* B. et R.
 Folia velutino-puberula; flores glabri *Holcus caespitosus* Boiss.
82. Arista uncinato-flexa 83
 Arista recta vel subgeniculato-porrecta 86
83. Floris superioris arista inclusa *Holcus lanatus* L.
 Floris superioris arista exserta 84
84. Vaginae omnes adpressae *Holcus glaucus* Willk.
 Vagina summa plus minus ventricosoinflata 85
85. Perennis; glumae breviter abrupte aristatae vel muticae:
 Holcus argenteus Agardh.
 Annuus; glumae longe attenuato-aristatae: *Holcus setiglumis* B. et R.
86. Glumae in acumen sensim attenuatae 87
 Glumae acutiusculae abrupte aristatae *Holcus Notarisii* Nym.
87. Perennes; culmi 1—3' longi; panicula multiflora 88
 Annuus; culmi humiliores; panicula pauciflora: *Holcus Gayanus* Boiss.
88. Culmus ad nodos pubescens *Holcus mollis* L.
 Culmus ad nodos villosus *Holcus Reuteri* Boiss.
89. Spiculae pleraeque pedicellis aequilongae vel parum breviores atque in ramorum s. ramulorum apicibus approximatae ideoque fasciculatim confertae 90
 Spiculae pleraeque pedicellis 2—10-plo breviores solitariae, dispersae 92

90. *Panicula parva contracta spiciformis* *Aira praecox* L.
Panicula pluries trichotoma plus minus exspansa, nunquam
spiciformis 91
91. *Flosculi glumarum dimidiam aequantes vel vix conspicue*
superantes, *Aira Cupaniana* Guss.
Flosculi glumas longitudine fere aequantes . . *Aira caryophyllæa* L.
92. *Glumae acutae vel acuminatae; flosculi superioris palea infe-*
rior apice breviter bifida bicuspidata 93
Glumae obtusae; palea inferior apice obtusiuscula vel
acuta; spiculae minutae; flosculi subaequales plerumque mutici
Aira Tenorii Guss.
93. *Spiculae minutae* ($1\frac{1}{2}$ $\frac{m}{m}$ l.) *Aira capillaris* L.
Spiculae majusculae ($3-3\frac{1}{2}$ $\frac{m}{m}$ l.) *Aira provincialis* Jord.

DESCRIPTIONES
 PLANTARUM NOVARUM.

Auctore LUDOVICO SIMKOVICS.

ÚJ NÖVÉNYEK
 LEÍRÁSAI.

Közli SIMKOVICS LAJOS.

. *Ononis spinosaeformis mihi.*

Ononis — e sectione *Bugrana* — radice perenni; caule basi ramoso, ramis ascendentibus, *unifariam villosulis*, spinosis, ad spinas foliatis; foliis elypticis oblongisve, dentato serratis, subtus glanduloso pilosis, supra glabris; *floribus ad ramorum apicem dense spicatis*, axillaribus, *geminis*; pedunculis dense pubescentibus *calyce sparse villoso* duplo brevioribus; corollis calyce duplo longioribus, vexillis pubescentibus (lilacinis); leguminibus ovatis, villosis; seminibus subtilissime tuberculato scabris.

Habitat in campis Hungariae australis ad civitatem Gyüd et oppidum Dárda copiose, item ad Orsova Banatus.

Habitu *Ononidis* *procurrentis* Wallr., — sed ab ea — floribus indumento simplici neque glanduloso praeditis, praeterea geminis nec solitariis — diversa; similis etiam *O. spinosae* L. — ab hac autem floribus ad apicem ramorum dense spicatis, geminis indumentoque aliena. *O. hircina* L. varietasque *spinescens* (*O. Pseudohircina* Schur) caulibus undique villosis, indumento validiori, plus minus glanduloso, floribus majoribus et habitu a nostra discrepant.

E növényt már 1873 nyara óta ismerem Baranya megyéből és eleinte a hazánkban több lelhelyről emlegetett *O. procurrentis* Wallr.-ot véltem benne feltalálni. Minthogy azzal meg nem egyezett, figyelmem

csak fokozottabban lett reá fordítva, midőn 1874 nyarán Orsova mellett a városon keresztül folyó patakocska partján ismét föllettem.

Meze és az ágak végén sűrű füzért képező virágjai által különbözik ez a mezítelen és magános virágjait szétszórtan viselő *O. spinosatol*; páros virágjai és meze az *O. procurrenstól* is megkülönböztetik; végül az *O. hircinatól* valamint annak tuskés fajtájától az *O. Pseudohircinatól*, — kisebb, véznább termete gyengébb s a leveleket kivéve mirigytelen szőrei, illetőleg egyoldalosan borzas szára által tér el.

2. **Epilobium mixtum.** (*E. parvifloro* \times *adnatum*) mihi.

Epilobium — e sectione *Lysimachion* — radice perenni; caule erecto, tereti, duro, virgato ramoso, infra glabro, a basi foliorum lineis 4 decurrentibus, subtilibus, evanescentibus notato, a medio ramisque erectis dense pubescente; foliis oppositis, supremis alternis, omnibus lanceolatis, margine minute denticulato serratis, sessilibus, basi constrictis, ideoque parum auriculatis, infimis exceptis subtus pubescentibus, e purpurascente virentibus; floribus ante anthesin erectis, calycis laciniis lanceolatis, acutis, pilis erectis dense pubescentibus; petalis violaceis, parvis; stigmatibus erectis, clavatis; capsula tetragona pilis erectis pubescente; seminibus oblongis basi rotundatis.

Habitat ad molem danubialem inter Budapestinum et Soroksár Hungariae centralis in alveo Danubii stagnoso, sociis *E. parvifloro* Schreb. et *E. adnato* Gris.

Habitu *Epilobii* *adnati* Gris., sed caulis, foliorum, partium floralium fructuumque indumento, caule evanescenti 4-lineato, basi foliorum constricto, — ab eo diversum, mediumque hoc inter et *Epilobio parvifloro* tenens; a posteriore invicem foliis rigidioribus, crebrius denticulato serratis, tenue pubescentibus, caule lineis notato, partibus floralibus fructuque dense erecto pubescentibus discrepat.

Epilobium attenuatum Schur En. pl. Tr. p. 209, cui interrogative Auctor *E. parvifloro* \times *tetragonum*? suum affinxit, est secundum descriptionem Auctoris aphoristicam alia, ob villositatem lanatam foliisque molliissimis, planta.

E növényt *E. parviflorum* Schreb. és *E. adnatum* Gris. között szedtem 1875 Jul. 4-én az elrekesztett soroksári Dunaág mocsáros köves helyein. Első tekintetre oly annyira feltűnt, hogy alig került nehézségbe mindjárt a hely színén arról meggyőződnöm, miszerint a két társnövény korcsával (*Bastard*) van dolgom. Láttam ugyanis, hogy *E. adnatum* szára és levelei egészen mezítelenek s fénylők, *E. parviflorum* szára és levelei pedig egészben véve fehérlőn szőrösök s ime a közöttük talált új növény (*Epilobium mixtum*) alján mezítelen szárú s levelű fent gyengén szőrös szárú s levelű volt, — a közép helyet foglalva el az *E. adnatum* és *E. parviflorum* között. Azt is láttam, hogy az *E. adnatum* szára a

kiemelkedő vonalak következtében 2—4 élű s hogy az *E. parviflorum* hengeres szárán kiemelkedő vonalak nincsenek; míg *E. mixtum* szára hengeres s csak gyenge, az egyik levél vállától a másikig többnyire el nem eső vonalakkal van ellátva. — A levelek válla az *E. adnatumnál* lefutó, *E. parviflorumnál* kerekített; az *E. mixtum* levelei vállukon befűzőttek de úgy, hogy a lefutási hajlam kis levélfülek alakjában maradt meg.

A csésze sallangjai s a termések az *E. adnatumnál* sűrű szőröktől selymesek, és az *E. parviflorumnál* ritkás szőröktől borzasan pelyhesek; míg *E. mixtum* csészesallangjai és termései felálló szőröktől elég sűrűn pelyhesek. E kores növény csészesallangjainak alakja szintén a közép helyet foglalja el az *E. adnatum* keskeny lándzsás s kihegyezett és az *E. parviflorum* szélesen lándzsás s kerekített sallangjai között.

E Budapesten termő *Epilobiummal* kapcsolatban még egy pár más *Epilobiumot* is megemlíthetek, melyek eddig Budapest környékéről illetőleg Pest-Pilis-Solt vármegyéből nem voltak ösmeretesk. Így az *E. tetragonum* L. (*E. roseum* Schreb) SZÉPLIGETI és PORUTIN urak által Budapesten a Disznófőnél találtatott egy pár példányban, magam pedig Cso-bánka és Szt. Kereszt közt a Nagy Kartalja hegy patakjainál valamint a Pilis hegyet keletről szegélyező Szent-Kereszti völgy erdei forrásos lápjain szedtem s láttam elég nagy számmal. A *pilis-szt.-kereszti* völgynek ama nevezett forrásos lápos erdejében *E. parviflorum* is nő nagy számmal és ahol *E. tetragonum* meg *E. parviflorum* együtt fordulnak elő ott *E. parvifloro* \times *tetragonumot* mihi (*E. roseo* \times *pubescens* Lasch. in der *Linnaea* 1831 p. 493. — *E. roseo* \times *parviflorum* Neilr fl. Nied. Oestr. 1859. p. 874.) is szedtem, mely növénynek megnevezésére *E. tetragoniforme* nevet — hozom ajánlatba.

Budapesten a Császárfürdőnél még egy negyedik említendő *Epilobium* is nő s ez = *E. limosum* Schur En. pl. Tr. 1866 p. 212 (*E. montano* \times *pubescens* Lasch in der *Linnaea* 1831 p. 493. — *E. montano* \times *parviflorum* Neilr. fl. Nied. Oest. 1859 p. 873), mely nemcsak Budapestre, hanem egész Magyarországra új.

A VEGETATIO ELTERJEDÉSE MONTE MAGGIORE-N ÉS KÖRNYÉKÉN ISTRIÁBAN.

(Növény földrajzi vázlat.)

Közli Dr. STAUB MÓRICZ.

A Monte Maggiore még Szt. István koronájához tartozik. És a midőn a Karst magaslatáról az első pillantást vethetjük a magyar korona gyönygyére, akkor szemünkbe ötlük a tulsó, az istriai parton emelkedő Monte

Maggiore, ott az egész környéken a legmagasabb pont. Midőn az 1875-ki nyár folytán a tek. m. tud. Akadémia hathatós pártfogása következtében alkalom nyílt Fiume floráját tanulmányozni, mi végett az évben négy ízben jártam be ennek legközelebbi vidékét, nem mulaszthattam el annak legközelebbi szomszédságát is figyelmem körébe vonni. Fölötte sajnálom, hogy éppen az évben az időjárás oly kevésbé volt kedvező. Husvétkor Fiuméba indulván, nem csodálkoztam, hogy a Karst fenyveseiben még bőven találtam a havat; ott hol a Bóra akadálytalanul dühönghet, ott a hólepel nem egyszer az évben borítja a kopár sziklákat, és még tovább marad meg Fuzine körül a sűrűn álló fenyők közt; de támaszkodva a meteorologiai, megfigyelésekre bizvást tudtam, hogy a buda-pesti és fiumei hőmérő közt majdnem állandó 5 foknyi különbség van és ennél fogva a tavaszi vegetatio 5—6 héttel előbb fejlődik mint a buda-pesti; így nem féltem, hogy üres mappával térnék haza a magyar tenger partjáról; de midőn Fiuméba érkeztem és a következő nap reggelén a Monte Maggiore szintén fehér köntösben mutatta be magát, akkor reményem alább kezdett szállni, annál is inkább, miután még a fiumei meteorologus, bold. STAHLBERGER E. tanár is biztosított, hogy öreg emberek emlékezete óta nem történt, hogy Fiume utain a hó fekvé maradt volna, mint a télen történt, és jól tennék, ha odább állanék olyan vidékre, hol különben is a nap barátságosabb viszonyban áll a növényvilággal, mint itt. Mindazáltal állhatatosan megmaradtam szándékom mellett; a Monte Maggiore tetejének meglátogatását természetesen más időre kellett halasztanom; de tövét, honnan a téli zöld fák oly nyájasan mosolyogtak át a Bóra fagyasztó hatása alatt didergő fiumeiakra, bejártam. Ez alkalommal a növényeknek magasságban való elterjedését is tettem tanulmányaim tárgyává; és DR. SCHENZL GUIDO urnak, a meteor. közp. intézet igazgatójának köszönhetem a kitűnő anäroidot, melylyel Fiume környékén és a Monte Magiorén mintegy 52 fölvételt tettem; EBERLING JÓZSEF reáliskolai tanár úr barátságának köszönöm, ezek fáradságos kiszámításait. Igaz, hogy némelyek kétségbe vonják az anäroidok megbízhatóságát; de a mint ezen számításokból kitűnik, fölvételeim, a mennyire czélomnak megfelelőhetnek, kielégítő pontosságot mutatnak. Így olvasom a »Fiume és környéke« című munkában, hogy a Monte Maggiore magassága 4444 láb volna; a cs. kir. törzskar térképén 735 bécsi öltre, azaz 4410 lábra van téve; az én fölvételem szerint 1384·4 métert azaz 4374·7 lábat teszen. Ezt előre kell bocsátanom, hogy az alább idézett adataim megbízhatósága megítélhető legyen. Még meg kell említenem, hogy a Monte Maggiore közete világos szürke mész. Egy igen jó karban levő országút vezet Fiumétől a tenger partja hosszában az istriai parton; és magán a Monte Maggiore hátán át is egy kitűnő szekérút visz, a csúcsot balra hagyván, Vale Uszkáig, honnan aztán jobbra fordul, s Istria

közepét vágja át. Ez utak hosszában figyeltem meg leginkább a vegetáció elterjedését.

Mártius 29-én tettem első kirándulásomat az istriai partra. Fiumét elhagyván, a magaslatok mindinkább emelkednek. Az istriai határon, mely nem messzire esik Fiumetől, már 184 méternyi magasságban állunk. Itt kezdtem följegyzéseimet. Legbővebben találtam a következő növényeket: *Euphorbia Helioscopia* L., *E. Cyparissias* L. és *E. Peplus* L. — (Ezt a tavalyi terméssel); nem kevésbé volt elterjedve *Geranium rotundifolium* L., míg a sziklák hasadékaiban *Viola odorata* sem volt kis számmal; későbbben körülbelül egy mértföldnyi távolságban Fiumétől és 268 méternyi magasságban *Helleborus viridis* L. volt az uralkodó, részint teljes viritásban, részint termésben; vele együtt mutatkoztak még *Viola odorata* L. egyes példányokban; itt ott pedig egyes teljes viritásban levő *Cornus mas* L. is diszelgett. Ott, hová a Quarnero legbenyúlóbb szögét eresztí, ott fekszik a magaslatokon a már istriai Castua nevű helység. Temploma a legmagasabb ponton 483 méternyi magasságban áll. Legközelebbi környéke egészen Fiuméra emlékeztet. Sziklái és falai sűrűn vannak borítva *Asplenium Trichomanes* L., *Polypodium vulgare* L. és *Grammitis Ceterach* Sw. zöldelő lombjával; köztük itt-ott egy már elporzott *Corylus Avellana* L. — Castuatól utamat megint az országút melletti magaslatokon folytattam Pobriig. Ott az uralkodó növény a *Juniperus Oxycedrus* L. β macrocarpa, nagy meggyvörös bogyóival. Egyes példányokban fordultak még elő: *Veronica Buxbaumii* Ten. (termésben), *Ajuga Chamaepitys* Schreb. (teljes viritásban) és *Gagea arvensis* Schult. teljes viritásban, de igen kevés példányban; épp így *Carex umbrosa* Host. Onnét aztán lefelé tartottam az országútra Volosca felé, mely — körülvéve számos *Laurus nobilis* L. — és *Olea europaea* L.-től — nem gyaníttatta, hogy esekély magasságban fölötte már hó fekszik. Onnét Abbazia felé tartottam, hol a Scarpa család egy nagy részét a tengerpartnak birtokába vette, és azt bekerítettvén, a florát a pusztító kezek ellen biztosította. Ott gyönyörködhettem még ugyanazon a vegetáción, melyen már SADLER, az első magyar botanikus, ki előtttem ezen vidékeken, már 1828-ban járt, gyönyörködött. Az egész darab valóságos babérliget, és itt még *Asplenium Trichomanes* L. *Polypodium vulgare* L. és ennek f. *serrata* Willd* alakja, *Asplenium adiantum nigrum* Poll. úgy az egész környékén hiányzó *Scolopendrium vulgare* Symons is — valamenyi páfrány — diszelegtek a fák tövében.

Hogy mennyire kedvező a Quarnero e partja a vegetációnak, mutatja az is, hogy a cameliák a szabadban telelnek át, magam is vittem el az utolsó viritó példányt. Természetes, a Bóra nem éri el ezen kis paradicsomot; csak a hullámzó tenger, mely a Fiumei parttól nézve ködfá-

* Milde, die höh. Sporenpflanzen Deutschlands u. d. Schweiz p. 8 szerint csak Botzen és Meran körül fordulna elő. St.

tyolnak mutatkozik, árulja el, hogy a Bóra fagyasztó lökései közelben dühöngnek.

Május 15-dikén megint bejártam e területet; de a kép melyet a vidék Fiumétől Castuáig már márcziusban mutatott, nem igen változott meg tetemesen. A szögletes, szél és esőverte szikladarabok nem nyújthatnak elég táplálékot a mindenütt helyet kereső, néha a legkisebb réssel is megelégedő növényeknek. *Helleborus viridis* L. most már tökéletesen érett állapotban, még most is meg volt; mennyiségre nézve csak az *Euphorbia Cyparissias* L. vetélkedhetett vele; voltak itt még kevés *Thymus Serpyllum* L., itt ott *Juniperus communis* L., *Quercus* vagy *Acernek* nyomorult cserjei is. Féltekenyen őrzi is ott az ember a kevés vasoxydtól vörösre festett földjét, hiszen magas falak építésére bőven találja ott az anyagot; leginkább olajfák vagy kisebb kiterjedésű rétek azok, melyeket birtokosaik a Bóra és hivatlan kéz ellen így biztosítják. A kereső botanikus végre meguntván a *Helleborus* és *Euphorbia* sárgás színét, nem kiméli lábát és fölveszi a harczt a tövises *Rubusokkal* és az éles mészkővel, hogy vajmi csekély zsákmányt szerezzen magának. A következőket találtam ott: *Anthoxanthum odoratum* L. (meglehetősen bőven), *Viola silvestris* Kit. (csak egy példányban;), *Malva sylvestris* L., *Erodium cicutarium* d'Hérit., *Aethionema saxatile* R. Br. *Ornithogalum umbellatum* L. (telj. vir.), *Ajuga Chamaepitys* Schreb. (egy példányban); *Orchis acuminata* Desf. (szétszórtan!), *Ranunculus bulbosus* L. (sz. péld.: elég bőven), *Arabis hirsuta* Scop. (csak egy helyen!), *Roripa silvestris* Bess., *Aristolochia pallida* Willd. (csak egy helyen!), *Carex praecox* Jacq. (termésben, szétszórtan), *Anemone nemorosa* L. (termésben, csak egy helyen!), *Bromus erectus* Huds.; itt-ott egy *Tilia grandifolia* Ehrh. E növényeken meglát-szik a silány táplálék; többnyire eltörpültek, halvány színűek, szóval satnyák!

Castua közelében a tájkép már barátságosabb. Bővében találkoztam még márcziusi ismerőseimmel is; azonkívül még a következőket jegyeztem föl: *Chelidonium majus* L. *Lamium maculatum* L., *Ruscus aculeatus* L., *Geranium Robertianum* L.; az ott sehol sem hiányzó *Rubus fruticosus* L., a falakon pedig bőven *Hedera Helix* L., továbbá még *Veronica Chamaedrys* L., *Polygala vulgaris* L., *Salvia pratensis* L., *Thymus Serpyllum* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Lotus corniculatus* K., *Plantago lanceolata* L., *Vincetoxicum officinale* Mönch, *Prunus Mahaleb* L., *Poa bulbosa* L., v. *vivipara*, *Orchis acuminata* Desf., *Trifolium montanum* L., *Hippocrepis comosa* L., *Trifolium pratense* L., *Erodium cicutarium* l'Hérit., *Ajuga genevensis* L., *Melandrium pratense* Röhl; Castuaban pedig falakon tömegesen fordul elő a pirosló *Linaria Cymbalaria* Mill.

Castuat elhagyván, egy szorosba kerültem, hol a ritka *Corydalis ochroleuca* Koch-ra és *Fumaria officinalis* L.-re akadtam.

Castuától Voloscáig a flóra nagyon is megegyezik a fiumeival; de gazdag favgetatio fejlődött itt. A ritkábban előforduló cserjés *Evonymus europaeus* L., *Prunus Mahaleb* L., *Rhamnus infectoria* L., *Paliurus aculeatus* L., a ritkább *Pistacia Terebinthus* L., *Rhus lotinus* L., egyes *Carpinus duinensis* Scop. azután *Ostrya carpinifolia* Scop. egyes példányai, valamint *Fraxinus Ornus* L., helyezkedtek itt el a gyakrabban föllépő *Acer monspessulanum* L., *Quercus pubescens* Willd. és *Q. pedunculata* Ehrh. között. Ezeken kívül még a következőket jegyeztem föl: *Galeobdolon luteum* Huds., *Neslia paniculata* Des., *Geranium lucidum* L., (elég bőven!), *Crataegum Oxyacantha* L., *Medicago minima* Lam., *Fragaria elatior* Ehrh. (bőven!), *Asplenium Trichomanes* L. (bőven!) *Moehringia muscosa* L., *Morus alba* L., *Cerastium triviale* Link, *Vicia grandiflora* Scop., *Aristolochia pallida* Willd., *Sisymbrium officinale* Scop., *Cynoglossum officinale* L. (bőven!) *Ornithogalum umbellatum* L., *Helianthemum obscurum* Pers., *Vicia sativa* L., *Leontodon crispus* Vill., *Ranunculus nemorosus* DC., *Sherardia arvensis* L., *Vincetoxicum officinale* Mönch és *Cytisus hirsutus* L.

(Vége következik.)

ÁSVÁNY-FÖLD- ÉS ÖSLÉNYTAN.

Ásványtan. Mineralogia.

AZ ITACOLUMIT ÁZSIÁBAN.

TISZA LAJOS ur 1874-iki keletázsiai utjából igen becses és érdekes emléket hozott a magyar nemzeti muzeum ásványtárának: két 50 $\%$ hosszú, 20 $\%$ széles, 2 $\%$ vastag *hajlítható kőlapot*, mely jelenleg az ásvány földtani osztály közetgyűjteményét diszíti.

Ezen sajátságos kőzet eddig csak Braziliából volt ismeretes, honnét *Itacolumit* néven került hozzánk; ott állítólag a gyémánt anyakőzetét képezi.

Keletindiában Kaliana helység e kőzetnek lelhelye (mintegy 65 angol mértföldnyi távolban nyugotra *Delhitől*). Bizonyára innét valók a mi példányaink is, melyek commentár nélkül kerültek gyűjteményünkbe.

Talán nem lesz érdektelen a füzetek olvasói előtt, ha röviden vázoljuk e kőzet előfordulásának körülményeit, még pedig MEDLICOTT ur nyomán, ki az adatokat MC. MAHON COLONNEL jelentéséből meríté.*

Kaliana mögött keleti irányban egy hegyhát emelkedik, mely az *Ara-vali* hegyláncz folytatása és körülbelül az Indus és Ganges vízvázasztóján

* Records of the geol. Survey of India 1874. Vol. VII. Part. I.

helyezkedik el; legmagasabb része e hegyhátnak ép *Kaliana* felett emelkedik és itt két tarajt képez; ezek két szilárd vasércztelepből állanak. Fekete haematittal telített quarczitok ezek, helyenkint mágnesvas és egyéb tiszta vasérczerekkel. Ezek a telepek szabályosan csillám- és amphiból-palákkal váltakoznak és azon likacsos quarczit, mely malomkövekhez használtatik, ebbe a csoportba való. Mindezek a telepek közel függélyesen helyezkednek el. A malomkő-quarczit az, melyben a *ruganyos homokkő*, de csakis foltonként, előfordul.

A kőbányák munkásai sokszor véletlenül bukkannak arra, midőn a közönséges kőzetből lapokat hasítanak. A ruganyos homokkő ilyenkor közvetlenül a szilárd quarczittal érintkezik.

A munkások azt tartják, hogy ez a kőzet csakis a víz átszivárgása folytán áll elő a közönséges quarczittól; és lényeg szerint igazuk lesz.

M. szerint két téves nézet fűződik ezen ruganyos kőzethez:

1-ször: Hogy gyémántot tartalmaz, és 2-szor: hogy hajlíthatóságát talk vagy csillám tartalmának köszöni.

Indiában nyoma sincsen a gyémántnak e kőzetben.

A második vélemény talán megilleti a braziliai változatot, de a *kalianaira* ez nem érvényesíthető, mivel talk épen nem, csillám pedig gyér lemezékben csak alárendelten fordul elő benne.

Az egyelőre elfogadható magyarázatot e kőzet tulajdonságáról *HAUGHTON* adja (*Manuel of Geology*). Szerinte a közönséges homokkő quarcz-szemcséi egymással összefüggnek — egybe cementezvék — míg némely homokkőnél azok földpátból származó agyag által külön-külön környezetnek, mely körülmény bizonyos ruganyosságot kölcsönözhet a kőzetnek.

Ennélfogva ezen ruganyos homokkő átalakult quarczittnak tekinthető, melyből az agyag kötszer egy része kilugzás folytán eltávolított.

A ruganyosság voltaképeni értelmében rosszul alkalmaztatik e kőzetre, a mennyiben az bizonyos határig a legkisebb erő behatása alatt is hajlik, a nélkül hogy ellentállása növekednék. Lóczy L.

Földtan. Geologia.

J E G Y Z E T E K

A PONTI EMELET OSZTÁLYOZÁSÁHOZ MAGYARORSZÁGON.

Közli LÓCZY LAJOS.

Nyugot-Magyarország dombvidékei jobbára azon lerakódásokból állanak, a melyek a legutóbb elvonult, keleti Európát és délnyugoti Ázsiát elfoglaló nagy beltenger kihalt lakóit tartalmazzák: a «congeria rétegek» helyesebben a «ponti emelet» képviselői ezek. E tenger központja hazánkba

esett; a bécsi medence és a horvát-szlavon öblök annak nyugoti elágazásait képezték, melyeken túl nyugot felé Felső-Olaszország és Dél-Franciaországban csak elszigetelt nyomokban találtattak eddig e rétegek.

A bécsi medenczében lévén ezek legelőször tanulmányozva, mind az, mi eddig hazánk congeria-rétegeiről tudva van, az ott föllállított osztályozás alapján közöltetett. Ujabban PAUL és NEUMAYR urak * a horvát-szlavon öblökben beható tanulmányozás alá vonták ezen rétegeket, és NEUMAYR ur érdeme az első kísérlet az eddig hazánkból is ismert rétegek és helyi faunák összehasonlításában.

Miután FUCHS T. ur a bécsi medenczében a congeria-rétegekben három szintjét ismert föl, fölülről lefelé a :

Congeria spathulata,

Congeria Partschii és

Congeria triangularis

szintjét és az általa tanulmányozott tihanyi úgy radmanyesti faunát a legelső szintjével azonosítá : NEUMAYR ur ebből kiindulva, Magyar- és Horvátország congeria-rétegeit következőleg osztályozá :

Congeria rhomboidea. Árpád és Hidas *Cardium* faunája,

Congeria triangularis és *C. Balatonica* szintája.

Ezek felett a horvát-szlavon alsó, közép és felső *Paludina* rétegek következnek, melyeket NEUMAYR ur *Moosbrunn* faunájával a bécsi medenczében azonosít.

Az utóbbiak Magyarországon még kevés helyről ismeretesek ; azon *Paludina*-rétegek, melyeket NEUMAYR ur hazánkból fölemlít, nagy hasonlósággal birnak a kelet-szlavoniakkal és pedig a *Vivipara Sadleri* közös előjövelete folytán. Ugyanez Nyugot-Szlavoniában a középső *Paludina*-rétegeket is jellemzi, míg az alsó és felső *Paludina*-rétegek, melyek nem síma, hanem jobbára *dombor-diszített* *Vivipara* fajokat tartalmaznak, keleti Szlavoniában és Magyarországon hiányzanak.

Míg tehát az öblökben határozottan elkülönített rétegsort sikerült fölismereni, a nagy magyarországi medence lerakódásaiban a NEUMAYR által föllállított osztályozástól eltérő adatokat is ismerünk.

BÖCKH ur a m. k. földtani intézet évkönyvei V. kötetében Pécs városa földtani és vízi viszonyait írva le, hangsúlyozza azt : hogy Pécs vidékén, tehát Árpád és Hidason a *Congeria triangularis* és *C. rhomboïdalis* szintája egymástól el nem választható ; de sőt a BÖCKH ur által föllállított felső és alsó osztály mindkettője együtt tartalmazza a *Cong. triangularis* és *Cong. Partschii*-t, melyek a bécsi medenczében külön szintben fordulnak elő.

Nem kevésbé szembeötlő az, hogy a *Vivipara Sadleri* a tihanyi félszigeten a *Cong. Balatonica* mellett igen gyakori : tehát a nyugot-szlavon

* PAUL u. NEUMAYR. Die Congerien u. Paludinenschichten Westslavoniens Abh. d. h. h. g. R. 1875.

közép Paludina rétegeinek vezéresigája a bécsi medence legalsó congeria-rétegeinek megfelelő szintben fordul itt elő.

A magyar nemzeti muzeum palaeontologiai anyagának rendezése közben egy eddig az irodalomban ismeretlen lelhelyről, Neszmélyről, oly alakokat találtam együtt, melyek egy szokatlan jellegű telepsorra utaltak és arra ösztönöztek, hogy egy kirándulást intézzek Neszmély vidékére, hol sikerült is a ponti emelet rétegeit kitűnő föltárásokban föllelnem.

A neszmélyi téglavetőnél és a helység mögötti főárokban vannak ezek, és azon halomsor, mely innét a Duna partján Süttöig (terasseszerűen) elvonul, valóban e rétegekből áll, s csak a felületen födetik diluvialkavics, lösz és édesvízben lerakodott mészkő által.

Ismételt kirándulások után óhajtom e lelhelyet részletesen ismertetni, most csak azt bátorkodom fölemlíteni, hogy e helyiség rétegsorozata a kövületek alapján szintén eltér NEUMAYR ur osztályozásától.

A téglavető mögött szennyesen sárgás-szürke tállyag vastag *Cong. triangularis* héjakkal laza homok felett települ, mely *Cong. Basteroti* és *Cardiumok*at tartalmaz, melyek némelyike közel áll *C. conjungens*hez, ha nem épen azonos vele; de ez egy fölsőbb szintbe való már.

A főárokban legalul egy bitümenes tállyog *Planorbis*, *Anodonta* héjakat, a *Melanopsis Sturit* tartalmazza, nem különben egy *Vivipara* faj is elég gyakori itt, mely rokon a *V. Neumayr-i* és *V. achatinoides*-sel. Fölfelé szürke agyagos homok következik három *Unio*-fajjal; egyik az *Unio atavus*-sal egyezik, kettő valószínűleg új faj lesz. Legfölül sárga fluviatil rétegzést előtűntető homok van, telve *Congeria Balatonica* és *Melanopsis decollata*-val. Ezek tehát, a nélkül hogy NEUMAYR ur osztályozását a legkevésbé megíngatnák, annak keretébe nem illenek be.* Ez arra mutat, hogy a magyarországi középhegységet, mint szigetcsoporthoz környező ponti lerakódások még sok újat ígérnek és beható tanulmányozásuk sok fontos adatot fog nyújtani ez emelet ismeretéhez, még pedig annál inkább, mivel valószínű, a mit különben NEUMAYR ur is fölemlít, hogy a rétegsornak és a fauna alakgazdagságának teljesebbnek kell lennie a medence közepén s a szigetek csatornáiban, mint a part öbleiben.

* Sokban egyezni fog ez azon telepekkel, melyekkel Dr. KOCH ANTAL úr Pápa vidékéről leirt a «Föld. Közl.» 1872-ik évfolyamában.

KÜLÖNFÉLÉK.

Munkatársainkhoz.

Minthogy a füzetekben foglalt közléseket nemcsak szak, hanem lehetőleg rendszer szerint is csoportosítjuk, azonkívül a Revue párhuzamos szerkesztéséről is kell gondoskodnunk, a technikai kivétel kissé komplikált. Ennélfogva a következőkre kérjük t. munkatársainkat:

- 1. Szíveskedjenek értekezéseiket a papírnak csak egyik oldalára írni.*
- 2. Az állattani rovatba szánt dolgozatokat, melyek legelől foglalnak helyet, főképen a gerincesekről szólókat, jókor kell beküldeni.*
- 3. A Revuebe szánt dolgokat egészen külön kell kezelni.*

Az egyes szakok rovatait így zárjuk be: a megjelenést megelőző hónap 10-kén az állattani-, 12-kén a növénytani-, 15-kén az ásvány-földtani rovatot.

A SZERKESZTŐSÉG.

*

NÖVÉNY CSERELEGYLET. Richter Lajos t. barátunk s buzgó fűvész Budapesten növény cserelegyletet alapított s kibocsátotta az első jegyzéket, melyből megtudjuk, hogy eddig 143 szaktudós vesz részt benne, s az első fogás 56,733 cserepéldányt tesz. A vállalatot melegen üdvözljük s ajánljuk fűvészeink figyelmébe. Tudakozások Richter Lajos, Mária-Valeria utca 1-ső szám, Budapest ezim alatt küldendők.

*

NÖVÉNYNEMEK TÁBLÁCSKÁI. Az első füzetben jelzett táblácskák kissé megváltoztatott alakban már nyomtatva vannak. A növénynevek nevei a hozzájuk tartozó számokkal együtt úgy vannak nyomtatva, hogy katalógusnak is használhatók. A kik ily jegyzékét birni ohajtanak, szíveskedjenek Janka Victor urhoz, Budapest, muzeum-épület, fordulni. A szerkesztőség is szívesen közbenjár. Egy példány ára 30 kr.

*

M. GRÓF PEJACSEVICS JÁNOS úr dolgozata, technikai nehézségeknél fogva megkésétt s így a harmadik füzetre marad.

*

DR. DOHRN C. A. Stettinből beküldte különlenyomatát annak az ismertetésnek, a melyet a «Stettiner Entomologische Zeitung» legújabb kötetében a «Természetráji Füzetekről» írt. Megvalljuk, hogy ha valakinek, úgy épen Dohrn úrnak ítéletére voltunk kíváncsiak, kinek metsző tollát sok író és vállalat sínylette meg. Velünk tökéletesen meg van elégedve, annyira, hogy külön ezikkben méltatja a vállalatot, helyesli irányát, beosztását, sőt azt mondja, ha így haladunk, kedve kerekedhetik bárkinek, hogy nyelvünket elsajátítsa. Az ismertetés-

nek reánk nézve legtanuságosabb része az, a hol mondja, hogy neki mindedig semmi tudomása sem volt a magyarok entomologiai eredményeiről! Elég világos és érthető intés ez nekünk, hogy vállalatunk körül *csoportosúlva* a nemzet nevében igyekezzünk működni és hatni — kifelé is.

*

Boldogult Kovács Gyula egyetemi tanár herbariuma eladó. A gyűjtemény jó karban van, rendezett, és determinált, hazai, (magyar és erdélyi,) keleti, tengerparti stb. ritkaságokban bővelkedik, a phanerogamoktól kezdve az algákig. A tulajdonképi herbarium 48 csomó, tiszta, nagyíves fehér papírban 1956. genus, 7844 faj, 200,272 példányt számlál. Több a dupla növények száma, melyekből a a ritkébbak 40—100 példányban is megvannak. Tudakozódhatni az özvegynél. (Budapest, IV. kerület, kalap-uteza 5.)

Közli: BORBÁS VINCZE.

IRODALOM. — LITERATUR.

Beküldettek. — *Eingesendet.*

Müller Albert (Basileensis): British Gall-Insects (Reprinted from the Entomologists Annual for 1872) Basle 1876.

Société Entomologique de Belgique. Compte-Rendu, janvier 1877 Ser. II. Nr. 34. et «Annales» Tome XIX 1876.

Horváth G. de, Note sur les Lygaeides de la Faune Belge. (Extr. des Ann. de la Soc. Ent. de Belgique Tom XIX.)

Sunday Lecture Society London. Lecture on «Survivals» by Lawson Tait Esq.

Mittheilungen der schweizerischen entom. Gesellschaft, red. v. Dr. G. Stierlin. Vol. IV., Nr. 10. Schaffhausen, 1877.

Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Nr. 1, 2, 3. 1877.

Statuten des ornithologischen Vereines in Wien. 1876.

Dr. **Thanhoffer Laj.** Vizsgálatok a tenyészbénaság lényege fölött. Budapest 1876.

Leopoldina, amtliches Organ der kais. Leopoldinisch-Carolinisch-Deutschen Akademie der Naturforscher. Zwölftes Heft. 1876. Dresden.

Lichtenstein, Jules (de Montpellier.) Notes pour servir a l'histoire du genre Phylloxera, Bruxelles 1877.

«**La vigne Americaine**» &c. Revue publiée par M. I. E. Robin et V. Pulliat sous la direction de M. I. E. Planchon. Vienne 1877. Nr. 1 et 2.

Bartsch Dr. Samu, Rotatoria Hungariae. A sodró állatkák stb., kiadta a m. k. Természettudományi Társulat. Négy tábla. Budapest, 1877.

Földtani Közlöny, kiadja a Magyarhoni földtani társulat. Szerk Inkey Béla és Schmidt Sándor. Budapest, 1877. I—III. sz.

Csereviszonyba léptek. — *Schriftenaustausch.*

Edinburgh Geological Society. *Edinburgh.*

Redaction de la «Vigne Americaine». *Vienne.* (France).

K.-Leopoldinisch-Carolinisch-Deutsche Akademie der Naturforscher. *Dresden.*

Société Entomologique de Belgique. *Brüssel.*

K. k. Geologische Reichsanstalt. *Wien.*

Schweizerische entomologische Gesellschaft. *Schaffhausen.*

Sunday Lecture Society. *London.*

U. S. Geological and Geographical Survey of the Territories. *Washington.*

K. magyar Természettudományi Társulat. *Budapest.*

Società Adriatica di Scienze Naturali. *Triest.*

Musée Royal d'histoire naturelle de *Leyde.*

Neu-Russische Naturforscher-Gesellschaft. *Odessa.*

Wetterauische-Gesellschaft für die gesammte Naturkunde. *Hanau.*

Magyarhoni Földtani-Társulat. *Budapest.*

Società Geographica Romana. *Bukarest.*

A MAGYAR NEMZETI MUZEUM TERMÉSZETRAJZI OSZTÁLYAINAK BELÉLETÉBŐL.

A muzeum füvészeti osztályának rendezése annyira haladott, hogy ez idő szerint a LUMNITZER, WOLNY, SADLER, FRIVALDSZKY, ALBACH és KOVÁCS-féle európai phanerogamok egyesítve s Endlicher rendszere szerint rendezve is vannak. Hátra vannak még a cryptogamok s némely külföldi, összefüggés nélkül álló gyűjtemények, mint SIEBER növényei a Jóremény fokáról, részletek Chiliből és XANTHUS Japán herbáriuma, mely utóbbinak nagy része a fajok meghatározása végett Dr. KANITZ ÁGOST kolozsvári egyetemi tanár úr kezeiben van. A rendezést JANKA VICTOR osztályőr vezeti; mint önkéntesek részt vettek benne SZÉPLIGETGYÖZŐ és PECH VILMOS urak. A Kitaibel-féle classicus herbárium természetesen elkülönítve maradt. Az osztályban ezentúl a vendégek dolgozhatnak, de a kikölcsonözés még lehetetlen, mert a példányok legnagyobb részének felragasztása még hátra van.

TERMÉSZETRAJZI FÜZETEK
(NATURHISTORISCHE HEFTE).

Herausgegeben vom Ungarischen National-Museum zu Budapest.

ZUR ORIENTIRUNG.

In der Revue werden Uebersetzungen oder Auszüge der im ungarischen Theile enthaltenen Arbeiten gegeben; minder wichtige Sachen werden blos angeführt. Die Arbeiten ausländischer Autoren erscheinen vollinhaltlich in der Revue und werden im ungarischen Theile auszugsweise mitgetheilt oder wenigstens angedeutet.

Bei jedem Artikel der Revue wird auf die Seitenzahl (pagina) des ungarischen Textes gewiesen.

Die Tafeln sind für beide Texte gemeinsam.

Die Autoren sind der Wissenschaft gegenüber verantwortlich.

DIE REDACTION.

ZOOLOGIE.

Pag. 69.

Zur Frage der ungarischen naturwissenschaftlichen Kunstsprache. In diesem Aufsätze erörtert OTTO HERMAN die Grundsätze, welche diese Vierteljahrsschrift hinsichtlich der ungarischen Kunstsprache befolgt, beziehungsweise die Stellung, welche in dieser Frage eingenommen wird. Der Artikel ist für das Ausland von geringem Interesse, wird also hier nur angedeutet.

Pag. 74.

Vögel mit difformen Schnäbeln. Die in diesem Aufsätze abgehandelten Difformitäten sind um so interessanter, als sie, bei sonst vollkommen normaler Anlage der betreffenden Organe, gleichsam eine Fortsetzung des normalen Planes bilden, ein zur Beschaffung des Lebensbedarfes höchwichtiges Organ betreffen, mithin das Thier vielfach zur Aenderung der Ernährungsweise zwingen. Alle angeführten Fälle beziehen sich auf den Schnabel u. z. abwechselnd auf den Ober- und Unterschnabel, u. z.:

Corvus frugilegus ♀ adult. (Tafel VI, Fig. 1, in halber nat. Grösse.) Körper und Gefieder vollkommen gut entwickelt. Die Difformität betrifft den Oberschnabel.

Die Schnabelwurzel und der Unterschnabel sind normal; dagegen ist der Oberschnabel bei normaler Wölbung und Stärke, dort wo er beinahe endigen sollte, leicht verbreitert und dann in einem Bogen fortentwickelt, welcher eine regelrechte Fortsetzung der normalen Wölbung des Schnabels bildet. Das fortentwickelte Stück hat den Schnabelcharakter beibehalten, ist gegen die Spitze hin verhältnissmässig verjüngt (im Profil), im Ganzen wenig verschmälert (von vorne betrachtet), und durchaus rinnenförmig ausgehöhlt; die Schneiden sind leicht schartig. Die Länge des abnormen Theiles beträgt $37 \frac{m}{m}$, der Radius des Bogens $40 \frac{m}{m}$. Die Schnabelhälften schliessen ganz gut. Im Besitze des ung. National-Museums; erlegt im März 1868 auf Puszta Dánus durch Herrn STEFAN VON SZILASSY.

Corvus frugilegus ♂ (?) ad. (Tafel VI, Fig. 2, in halber nat. Grösse.) Körper und Gefieder normal entwickelt. Die Difformität betrifft den Unterschnabel. Die Schnabelwurzel und der Oberschnabel sind normal; der Unterschnabel läuft bis zu $\frac{4}{5}$ der natürlichen Länge in gleicher Stärke dahin, dann erfolgt eine verhältnissmässige Verjüngung und Fortentwicklung, welche jener Neigung entspricht, welche dem Unterschnabel der Krähen eigenthümlich ist. Der entwickelte Theil beträgt von der Spitze des Oberschnabels gemessen $27 \frac{m}{m}$, hat Schnabelcharakter und ist an der Spitze schön abgerundet. Die Schneiden der Fortentwicklung liegen nicht ganz in einer Ebene und ist die linke etwas höher. Die Schnabelhälften schliessen gut. Im Besitze des ungar. National-Museums, eingesendet aus Neuhäusel, im Jahre 1871, von Herrn EZECHIEL TÓTH.

Beide Abnormitäten sind gleichsam eine Erweiterung des ursprünglichen Schnabelplanes. Das erstbeschriebene Exemplar war gewiss gezwungen den ganzen bekannten Krähenwitz aufzubieten, um seine Nahrung zu beschaffen, denn mit dem gewöhnlichen Saatbohren, für welches der normale Schnabel so vorzüglich geeignet ist, ging es gewiss nicht. Die Substanz der abnormen Theile ist vollkommen fest und zweifelsohne von gleichem Alter mit den übrigen Theilen des Schnabels.

Diese Difformitäten wurden vor Jahren durch einen reisenden englischen Naturforscher abgebildet und wahrscheinlich irgendwo publicirt. Die Bibliothek des National-Museums giebt aber hierüber keinen Aufschluss, so auch jene des kais. Hofmuseums in Wien, wo dieselbe durch den Custos Herrn AUGUST v. PELZELN bis zum Jahre 1864 durchgenommen wurde. Für die Mühewaltung sage ich Herrn v. PELZELN besten Dank.

Passer domesticus ♀ ad. (Taf. VI, Fig. 3, natürl. Grösse.) Normal entwickelt. Die ausserordentlich bedeutende Difformität betrifft den Unterschnabel? Die Schnabelwurzel und der Oberschnabel ganz normal entwickelt; der Unterschnabel in seinen Gabelästen resp. Kiefern ganz normal, hat sich rinnenförmig weiterentwickelt, und obzwar es deutlich zu sehen ist, dass er abgebrochen wurde, steht derselbe noch immer $13 \frac{m}{m}$ unter dem Oberschnabel hervor; diese gerade Rinne gleicht einer aufgeschlitzten Federspule, ihre Schneiden sind scharf, ein wenig eingezogen, besonders aber an jener Stelle, wo der normale Unterschnabel enden würde, etwas eingeschnürt. Herr Dr. RUDOLF LESZNER, der dieses interessante Exemplar im Wege der kön. ung. Naturwissenschaftlichen Gesellschaft dem National-Museum zukommen liess, schreibt mir Folgendes: «Diesen Sperling beobachteten die Hauseinwohner etwa zwei Wochen hindurch; anfangs war sein Schnabel doppelt so lang, so dass man das Thier spasshalber den "Cigarren rauchenden Spatzen" nannte. Das Thier war in der Ernährung sehr gestört, und wenn es sich bemühte irgend etwas mit dem Schnabel zu ergreifen, schlug es zuvörderst immer gegen das Pflaster des Hofes, als ob es die störende Schnabelröhre abbrechen wollte. Ein Fräulein hatte mit dem Thiere erbarmen und warf ihm gekochte Erdäpfel vor, worein es seinen Schnabel bohren konnte. Der Sperling erwartete später täglich seine Erdäpfel und wurde ganz zutraulich. Plötzlich bemerkte man dann, dass der Schnabel bedeutend kürzer wurde, es ist wahrscheinlich, dass er das fehlende Stück endlich abgebrochen hatte . . .» Die Fortentwicklung mochte also $26-30 \frac{m}{m}$ betragen haben, jedenfalls eine interessante Erscheinung. Im frischen Zustande (das Thier wurde im Museum präparirt) war die Rinne hornhart, aber gut federnd. Die Bemühung des Thieres, sich einer von der Natur erhaltenen Unbequemlichkeit zu entledigen, das Zutrauen, womit es das Wohlwollen des Menschen erwiderte, passen recht gut in jenes Bild, welches die Wissenschaft über das Seelenleben der Thiere zu entwerfen bestrebt ist.

Mitgetheilt von OTTO HERMAN.

Pag. 76.

Sturnus vulgaris mit difformem Schnabel. (Tafel VI, Fig. 4, Kopf in natürl. Grösse.) Körper, Gefieder, Schnabelwurzel und Unterschnabel normal entwickelt; der Oberschnabel bei normalem Ansatz bis zu $5 \frac{c}{m}$ Länge fortentwickelt. Der Oberschnabel zeigt bis beiläufig zur Spitze des Untersnabels die normale Verjüngung, setzt sich aber von hieraus in ziemlich gleichmässiger Breite fort, so dass die Breite ober der Spitze des Untersnabels $3 \frac{m}{m}$, am abgerundeten Ende noch $2 \frac{m}{m}$ beträgt. Das fortentwickelte Stück ist der natürlichen Wölbung des

Schnabels entsprechend bogenförmig leicht geschwungen, unten rinnenförmig, leicht ausgehöhlt. Die Spitze ist sehr abgenützt.

Mitgetheilt von Dr. BARTSCH.

✱

Dieses interessante Exemplar hat Herr Dr. BARTSCH dem National-Museum überlassen. Leider wurde dasselbe unterwegs im werthvollsten Theile beschädigt: der fortentwickelte Theil des Schnabels brach ab und gerieth in Verlust; nur ein etwa 1 $\frac{1}{m}$ langes Fragment steht nun über dem Unterschnabel hervor. Zum Glück hat Herr Dr. BARTSCH von dem Schnabel eine brauchbare Skizze entworfen, nach welcher die Abbildung unseres Heftes verfertigt wurde. Diese Abnormität in Verbindung mit jener, welche auf Taf. VI, sub Fig. 1 abgebildet wurde, scheint anzudeuten, dass bei derartigen Difformitäten der Bogen immer als eine entsprechende Fortsetzung der Schnabelwölbung erscheint.

Der Redacteur.

Pag. 77.

DIE RIESENFISCHE DER DONAU.

Mitgetheilt von Dr. JOHANN KÁROLI.

In den älteren Beschreibungen der naturhistorischen Verhältnisse Ungarns finden sich manche brauchbare Daten über die Fische der Donau. MARSIGLI¹ legte in seinem Prachtwerke den Grund zu Ungarns physikalischer Geographie und zur Fauna unseres Landes. Wäre auf die Vorarbeiten MARSIGLI's weiter gebaut worden, dann stünde es um die Kenntniss der Fauna von Ungarn besser, als es heute steht. KLEIN² und GROSSINGER³ enthalten über Fauna und speciell über die Fische der Donau manche werthvolle Mittheilung.

In diesen und anderen Werken finden wir Angaben über die Häufigkeit, die Grösse und das Gewicht mancher Fische der Donau, die heutzutage fast unglaublich klingen. Fische von 6—7 $\frac{m}{l}$ Länge und im Gewicht von 4—500 $\frac{kg}{l}$ wurden zu Tausenden gefangen und geschlachtet, so dass sie kaum verwerthet werden konnten.⁴

Diese Riesenfische, welche heutzutage nur vereinzelt in der unteren Donau gefangen werden, gehören mit dem allgemein bekannten Sterlett (*Acipenser ruthenus* L.) zur Familie der Störe (*Acipenseridae*).

Die Störe sind in mancher Beziehung interessant. Ihre bedeutende Grösse, ihre Körperform erinnern an manche Haifischformen, z. B. an

¹ MARSIGLI, *Dannbuis panonico-mysicus*. Amsterodami 1726.

² KLEIN, *Sammlungen von Naturseltenheiten des Königreich Ungarns*. Presburg 1778.

³ GROSSINGER, *Universa historia physica regni Hungariae*. Posonii 1794.

⁴ OLAHUS: *Hungaria et Atila*. Vindobonae 1763.

Chimaera; ihre Körperbedeckung: Placoid- und Rhomboid-Schuppen von Email überzogen, zeigen Verwandtschaft mit längst ausgestorbenen, fossilen Formen.

AGASSIZ trennte die Störe von den Chondropterygii und bildete daraus mit fossilen Formen die Ordnung der *Ganoidei*.

MÜLLER erweiterte die Ordnung der Ganoiden, indem er auch solche Fische damit vereinigte, die vollständig knöchernes Skelett besitzen, und bezeichnet deshalb die Störe als *Ganoidei chondrostei*.

Da unsere ichthyologische Sammlung eine reiche Suite von stöartigen Fischen besitzt, hielt ich es für zeitgemäss, auf Grundlage unserer Sammlung und mit Hilfe der mir zur Verfügung stehenden literarischen Hilfsmittel eine kurze und bündige Beschreibung der Donau-Störe auf folgenden Blättern zu geben.

Ordo: GANOIDEI CHONDROSTEI J. Müll.

Skelett knorpelig, theilweise knöchern. Kiemenblätter an ihren Spitzen frei, einfache Kiemenspalte mit Kiemendeckel und Kiemenhaut ohne Strahlen. Viele Klappen im Aortenbulbus. Darm mit Spiralklappe. Die Schwimmblase communicirt mit dem Oesophagus. Heterocerke Schwanzflosse. — Die Knorpelganoiden der Donau bilden die

Fam. ACIPENSERIDAE Bonap. 1831.

Körper gestreckt, mit fünf Schildreihen. Schnauze verlängert, konisch, schmal, oder kurz, flach und abgerundet. Mund an der unteren Fläche, klein, quer, protractil und zahnlos. Nasenöffnungen doppelt vor dem Auge. Verticale Flossen mit einreihigen Fulcris. Dorsale und Anale der heterocerken Caudale nahe. Vier Kiemenbögen und Nebenkiele. Kiemenhäute fliessen zusammen ohne Strahlen.

Gen. ACIPENSER Arted.

Schnauze rüsselförmig verlängert, schmal und spitz, oder breit und abgerundet. An der unteren Schnauzenfläche in querer Richtung vier Bartfäden. Hinter ihnen der zahnlose, protractile Mund, dessen Lippen oft unvollständig ausgebildet sind. An den Seiten des Kopfes stehen die Augen, oft ungleich gross. Vor den Augen doppelte Narinen.

Der Oberkopf ist von Platten oder Schildern bedeckt, welche der Lage und Ausdehnung nach Schädelknochen entsprechen und gleiche Namen erhalten. Die Kiemenblätter sitzen an vier knöchernen Kiemenbögen. Sie haben eine *Nebenkiele* und am oberen Rande des Kiemendeckels ein kleines *Spritzloch*. Die Kiemen werden von unten von einer strahlenlosen Kiemenhaut bedeckt.

Der gestreckte Leib zeigt fünf Reihen Knochenschilder. Eine Reihe zieht am Rücken bis zur *D.*, in der Mitte jeder Körperseite eine Reihe bis zur *C.* und je eine am Bauchrande bis zu den *V.* Diese fünf Schilderreihen geben dem Querschnitt eine pentagonale Form. Die Körperdicke zwischen den Schilderreihen ist nur theilweise nackt und glatt, gewöhnlich mit kleinen Schüppchen und Knochenkernen dicht besetzt. Das Schwanzende und der obere Caudallappen sind mit eckigen Ganoid-Schuppen bedeckt.

Die Knochenschilder ändern mit dem Alter ab, werden kleiner und stumpfer, so dass die pentagonale Form jüngerer Individuen mehr in cylindrische Form übergeht.

Flossen sind sieben, vier paarige und drei unpaare. Der erste Strahl der Pectorale ist stark und knöchern, die übrigen gegliedert und weich.

Die Caudale ist heterocerk, ihr oberer Lappen längs der aufwärts gekrümmten Chorda dorsalis, viel grösser als der untere und sichelförmig, wie bei den Haien.

Die Störe der Donau haben ihre Heimat im schwarzen Meere. Dasselbst leben sechs Arten, die zu gewissen Zeiten in die einmündenden Flüsse ziehen, um zu laichen. Alle sechs Arten besuchen auch die untere und mittlere Donau, sowie ihre grösseren Nebenflüsse. Die Störe waren einst der Hauptgegenstand der Donaufischerei. Ihr Fang und Verschleiss gab vielen fleissigen Menschen Erwerb. Jetzt hat ihre Zahl bedeutend abgenommen. Die Hauptursache dieser Abnahme ist die Raubfischerei, wobei selbst Laichfische nicht geschont werden. Eine vernünftige Fischereiverordnung, energisch durchgeführt, könnte da Abhilfe schaffen.

Die Frage, wie die Störe in der Donau vermehrt werden könnten, ist werth von denjenigen in Erwägung gezogen zu werden, denen der materielle Aufschwung Ungarns am Herzen liegt. Welchen Ertrag der Fang der Störe und die Verwerthung ihrer Körpertheile geben kann, dafür mögen einige Angaben sprechen, welche SCHULZ¹ über die Fischerei der Störe in Russland mitgetheilt hat. Nach SCHULZ (p. 42) werden am kaspischen Meere für Fleisch der Störe jährlich 475.000 Pud (à 40 Pfd. engl.) 1,288.000 Rubel; für Caviar 139.000 Pud im Werth von 1,390.000 Rubel gewonnen. Hausenblase 5500 Pud im Werth von 600.000 Rubel.

Gegen diese horrenden Zahlen verschwindet der Ertrag der Fischerei der Störe in der Donau!

Im Frühling ziehen die Störe aus dem schwarzen Meere in die Donau, gegen Winter ziehen sie mit wenigen Ausnahmen in das Meer zurück.

Ihre *Nahrung* besteht aus fettem Schlamm, Weichthieren, Würmern, Fischen, Rogen und zuweilen auch aus Wasservögeln.

Ihr *Nutzen* ist sehr bedeutend: das Fleisch ist wohlschmeckend, aus

¹ SCHULZ, Notice sur et la chasse aux phoques, dans la mer blanche, l'océan glacial et la mer caspien. Pétersbourg 1873.

dem Rogen wird Caviar bereitet; die Schwimmblase giebt den feinsten Leim, der zu verschiedenen Zwecken, vorzüglich aber zum Klären des Weins verwendet wird.

Die sechs Störarten der Donau lassen sich folgendermassen unterscheiden:

Seitenschilder 60—70. Schnauze lang, schmal und spitz:

1. *Acipenser ruthenus*.

Seitenschilder 60. Schnauze kurz, abgerundet:

2. *Acipenser glaber*.

Seitenschilder 49—51. Schnauze sehr spitz, die Unterlippe rudimentär:

3. *Acipenser schypa*.

Seitenschilder 40—45. Schnauze oben ohne Knochenplatten:

4. *Acipenser huso*.

Seitenschilder 30—35. Schnauze sehr lang und schmal:

5. *Acipenser stellatus*.

Seitenschilder 29—32. Schnauze kurz, stumpf:

6. *Acipenser Güldenstaedti*.

1. ACIPENSER RUTHENUS L.

Sterlet.

Schnauze lang, pfriemenförmig, spitz, dreimal länger als die Breite des Mundes. Die Länge des Kopfes beinahe viereinhalbmals in der Körperlänge enthalten. *Augen* klein, rund und gleich gross, stehen der Schnauzenspitze näher als der Mund. Der Durchmesser des Auges ist dreieinhalb des Interoculartheiles. *Mund* ist mittelgross, Oberlippe schmal und schwach eingebuchtet, die Unterlippe breiter, in der Mitte getheilt, beide Theile berühren sich. Die Bartfäden sind näher dem Mundrande als der Schnauzenspitze und am innern Rande mit Fransenfäden behängt.

Die Knochenschilder stehen dicht neben einander. Rückenschilder 11—14, Seitenschilder 60—70, Bauchschilder 10—18. Letztere stehen am entferntesten von einander, sind klein, fast dreieckig. Die Haut zwischen den Schilderreihen ist mit kleinen, fast gleich grossen und gezähnten Knochenschuppen bedeckt, welche gegen den Bauch kleiner werden.

Die Flossen sind kräftig entwickelt, ihre Strahlen in folgender Formel:

D. 13/28. A. 9/14—18. V. 9/13. P. 1/24. C. 33/67/13.

Färbung. Rücken ist graubraun oder gelblichbraun bis ins Schwärzliche. Die Schilder schmutzig weiss, die Flossen grau, Bauch- und Afterflosse schwach röthlich.

Grösse. Länge 50—60 c_m . Gewicht 3—4 kg . Gewöhnliche Länge 30 bis 40 c_m .

Verbreitung. Die verbreitetste Störart. Bewohnt das schwarze Meer,

zieht häufiger und höher in die Flüsse hinauf und verweilt daselbst länger als andere Arten; laicht im Mai-Juni.

Lebensweise. Der Sterlet liebt schlammigen Grund, da er neben Würmern sich auch von fettem Schlamm nährt. Alter 6—7 Jahre. Fleisch und Rogen sind geschätzter als von den grossen Störarten, seine Schwimmblase giebt sehr feinen Leim.

Fundorte: Donau, Drau, Theiss, Maros, Szamos, Alt.

In der Sammlung unseres Museums befinden sich zahlreiche Exemplare von 20—60 cm .

2. ACIPENSER GLABER Fitz.

Schnauze kurz, dick, breit und abgerundet. *Augen* klein. Augendurchmesser sechseinhalbmal im Interoculartheil enthalten. *Narinen* klein, eiförmig, die unteren grösser als die oberen. *Mund* weit, Lippen aufgedunsen, aber nicht getrennt. *Barthäden* näher zur Schnauzenspitze als zum Mund. Der untere Theil des Barthädens cylindrisch, der mittlere platt, das Ende mit Fransen besetzt.

Der Leib etwas höher als dick. Die Dicke ein Achtel der Körperlänge. Die Knochenschilder stehen entfernt von einander. Rückenschilder, die stärksten 12—16; Seitenschilder schwächer, 35—60; Bauchschilder verschwindend, 12—15. Das erste Rückenschild ist das höchste und charakteristisch für diese Art. Die Haut zwischen den Schilderreihen ist mit kleinen, gezähnten Knochenschuppen dicht bedeckt, welche gegen den Bauch kleiner und glatter werden.

D. 13/30. A. 14/15. V. 12/15. C. 39/65/16.

Färbung. Rücken röthlich grau, Seiten blasser, Bauch und Seitenschilder schmutzig weiss. Barthäden weiss mit brauner Spitze. Iris gelb.

Grösse. Länge 2—2 $\frac{1}{3}$ m . Gewicht 15—30 kg . Gewöhnliche Länge 1 m .

Verbreitung. Seine Heimat ist das Schwarze und Azowische Meer, von wo er in die einmündenden Flüsse zieht.

Fundorte: Donau, Theiss, Save, Drau und Waag.

Die Musealsammlung besitzt zwei Exemplare.

3. ACIPENSER SCHYPA GÜldenst.

Der Dick.

Schnauze flach, kurz und stumpf. *Augen* mittelgross, oval, ein Sechstel des Interoculartheiles. Untere *Narinen* kleiner als der Augendurchmesser. *Mund* weit, Oberlippe schmal, nicht eingebuchtet, Unterkiefer ohne Lippe. Die einfachen *Barthäden* näher dem Schnauzenende als dem Munde, die äusseren Barthäden länger als die inneren.

Alle Knochenschilder stark entfernt von einander. Rückenschilder 10—11; Seitenschilder 30—33; Bauchschilder 7—9. Die Haut zwischen

den Schilderreiben ist glatt und glänzend, oder von platten, sternförmigen, verschieden grossen Knochenschüppchen bedeckt.

Flossenstrahlen :

D. 10/28. A. 14/15. V. 11/14. P. 1/33. C. 15/20/60.

Alle Flossen sind zugespitzt.

Färbung. Rücken schwarzgrau, Bauch gelblich weiss; Schilder schmutzig weiss.

Grösse. Länge $2-2\frac{2}{3}$ m/, Gewicht 20—30 h/g.

Verbreitung. Heimat Schwarzes Meer, wandert in die Donau, Drau und Save.

Unser Museum besitzt zwei Exemplare.

4. ACIPENSER HUSO L.

Der Hausen.

Schnauze dick, conisch, kaum länger als die Breite des Mundes. Die Schnauze ist nicht mit Knochenplatten bedeckt, ist weich, durchscheinend, knorpelähnlich. Deckknochen des Oberkopfes nicht so gut entwickelt als bei anderen Störarten. Parietalia viel kleiner als Temporalia und Frontalia anteriora. Die am Scheitel stehenden Augen sind klein, rund und ein Achtel des Interoculartheiles. *Narinen* klein, oval, gleich gross. *Mund* weit, umgeben von fleischiger Lippe, die am Unterkiefer getrennt ist.

Die Bartfäden flachgedrückt, näher dem Munde als der Schnauzenspitze.

Der *Leib* gestreckt. Knochenschilder berühren sich nicht und sind schwächer als bei verwandten Arten. Rückenschilder 12—13. Das erste das niedrigste. Seitenschilder 40—45. Bauchschilder 10—12. Die Haut zwischen der Schilderreihe ist rauh.

Flossenstrahlen :

D. 14/49. A. 13/16. V. 12/18. P. 1/36—37. C. 35/18/97.

Färbung. Schnauze gelblich-weiss, Rücken dunkelgrau, Bauch schmutzig weiss, ebenso die Schilder. Iris silberweiss.

Grösse. Der Hausen ist der wahre Riese unter den Fischen der Donau. Er wird 8—9 m/ lang und 900—1000 h/g schwer. 2 m/ Länge entspricht 50 h/g.

Lebensweise. Der Hausen beginnt mit den übrigen Stören zeitlich im Frühling seine Wanderung in die Donau. Die erste Wanderung dauert von Februar bis Mai; die zweite von August bis December. Laichende Exemplare wurden bislang nicht beobachtet.

Der Hausen ist sehr gefrässig, seine Nahrung besteht aus fettem Schlamm mit verwesenden organischen Theilen, aus Weichthieren, Krebsen und manchmal aus Wasservögeln. Sein Alter wird auf 30 Jahre geschätzt.

MARSIGLI's Angaben über den Fang dieses Riesen sind von höchstem Interesse.

Fundorte: Donau, Theiss, Save, Drau, Maros.

Unsere Musealsammlung besitzt zwei Exemplare und ein Kopfskelett.

5. ACIPENSER STELLATUS Pall.

Schnauze sehr verlängert, schmal und schwertförmig. *Augen* klein, oval, näher zur Schnauzenspitze als zum Mund. *Mund* mittelgross, Oberlippe schmal und sanft eingebuchtet, Unterkiefer ohne Lippe. Die vier Bartfäden stehen näher dem Munde als der Schnauzenspitze.

Die Knochenschilder sind gross und stark, berühren sich nicht. Rückenschilder 12—16; Seitenschilder 30—40; Bauchschilder 10—12. Die Haut zwischen den Schilderreihen rauh, mit kleinen, gezähnten Knochenschüppchen dicht besetzt.

Flossenstrahlen:

D. 11/40. A. 11/17. V. 10/20. P. 1/28—31. C. 16/35/90.

Färbung. Rücken röthlichbraun in bläulichschwarz übergehend. Seiten und Bauch weiss. Schilder schmutzig weiss.

Grösse. Länge 1—2 m/. Gewicht 20—25 h/g.

Lebensweise. Beginnt im März seine Wanderung in die Donau. Laicht: Mai—Juni. *Nahrung*: Würmer, Laich, fetter Schlamm. *Alter*: 15—20 Jahre.

Nutzen. Sein Fleisch ist geschätzter als das vom Hausen. Rogen liefert sehr guten Caviar und die Schwimmblase den feinsten Fischleim.

Fundorte: Donau, Drau, Maros Theiss.

Die Musealsammlung besitzt drei Exemplare.

6. ACIPENSER GÜLDENSTAEDTI Brandt.

Schnauze kurz und stumpf, ein Drittel der Kopflänge. Obere Seite des Kopfes wird von kleinen sternförmigen oder unregelmässigen Schuppen bedeckt, dazwischen zahlreiche Schleimporen. *Augen* gross, rund, ungleich gross. Der Durchmesser ein Viertel der Stirnbreite. *Mund* weit, die schmale Oberlippe getrennt; Unterlippe rudimentär. Die vier Bartfäden näher zur Schnauzenspitze als zum Munde.

Leib gestreckt, mit kräftigen Knochenschildern. Rückenschilder 12 bis 13, Seitenschilder 24—36, Bauchschilder 9—10. Die Haut zwischen den Schilderreihen ist glatt, glänzend oder rauh mit sternförmigen Schüppchen bedeckt.

D. 12/23. A. 12/12—14. V. 12/14. P. 1/31. C. 14/29/63.

Farbe. Rücken bläulich aschgrau. Schilder schmutzig weiss. Bartfäden weiss mit schwarzer Spitze.

Grösse. 2—3 m / lang und 70—80 kg schwer. Gewöhnlich werden 15 bis 20 kg schwere Exemplare gefangen.

Verbreitung. Findet sich beständig in der Donau, ausserdem zuweilen in der Drau, Theiss und Waag.

Lebensweise. Nährt sich von fettem Schlamm, Insectenlarven, Würmern. Laicht im Mai—Juni. Alter wird auf 15—20 Jahre geschätzt.

Nutzen. Fleisch, Rogen und Schwimmblase sind sehr geschätzt.

Unsere Sammlung besitzt zwei Exemplare.

Pag. 82.

Tropidonotus natrix als Nesträuber. Herr EDUARD MERKL theilt in diesem Aufsätze seine Beobachtung über benannte Schlangenart als Vogelräuberin mit. Auf dem jungen Baume, welchen die Schlange erkletterte, stand das betreffende Nest des gewöhnlichen Kernbeissers in etwa 4 Meter Höhe. Die Schlange hielt den betreffenden Gabelast, welcher das Nest trug, mit ihrem Körper umwunden und ihr Leib zeigte im ersten Viertel der Länge eine beträchtliche Dicke. Die Untersuchung ergab, dass die Schlange zwei junge Kernbeisser, welche bereits die Grösse erwachsener Sperlinge erreichten, verschlungen hatte, u. z. merkwürdigerweise mit den Füssen voran, so dass die Flügel im Leibe der Schlange aufgestreift lagen. Die Schlange war von mehr als Meterlänge, dick, überhaupt von ungewöhnlicher Grösse. Die Beobachtung wurde 1869 bei Gran, am linken Ufer der Donau, im Walde, welcher in gleicher Höhe mit dem Dorfe Dömös liegt, gemacht.

Pag. 83.

Coleoptera nova ex Ins. Creta et Asia minore a JOHANNE FRIVALDSZKY descripta, u. z. *Hapalus Creticus* Friv., *Zonitis Turcica* Friv., *Zonitis ruficollis* Friv. Die vollständige lateinische Beschreibung siehe an angeführter Stelle des ungarischen Textes.

Pag. 87.

Hymenoptera nova in collectione Musei Nationalis Hungarici ab ALEXANDRO MOCSÁRY descripta, u. z. *Allantus unifasciatus* Mocs., *Macrophya eximia* Mocs., *Tarpa speciosa* Mocs., *Astata femoralis* Mocs., *Odynerus (Leionotus) aurantiacus* Mocs., *Coelonites abbreviatus* Vill. var *hungaricus* Mocs. Die vollständige lateinische Beschreibung siehe an angeführter Stelle des ungarischen Textes.

Pag. 92.

Französische Chrysiden und ihre Wirth. Das Verzeichniss auf p. 92 des ung. Textes verdanken wir der brieflichen Mittheilung des vortrefflichen Entomologen M. JULES LICHTENSTEIN in Montpellier u. z. aus Anlass der Mittheilung A. MOCSÁRY'S über *Osmia caementaria* (I. Heft p. 23).

Pag. 92.

Piezocranum Horv. Ce genre nouveau de Capsides, basé sur une espèce nouvelle de Hongrie, *P. simulans* Horv., est très-voisin de *Orthocephalus*, mais en diffère par la conformation de la tête et du corselet. La complète diagnose latine se trouve dans le texte hongrois.

Dr. HORVÁTH.

Pag. 93.

Sur la capture de la cigale de l'orne (*Tettigia Orni* L.) en Hongrie. Cette espèce méridionale a été observée chez nous pour la première fois en 1874 à Oravieza, dans la Hongrie méridionale, par M. J. de FRIVALDSZKY. Depuis elle a été découverte aussi dans la Hongrie orientale, dans une région montagneuse, nommée «Szilágyság», où M. J. PUNGUR en a récolté en août 1876 trois individus (♂) sur des chênes.

Dans cette dernière contrée se trouve une autre cigale non moins intéressante, c'est la *Cicadetta adusta* Hag., espèce décrite de la Russie méridionale.

Dr. HORVÁTH.

Pag. 94.

Sur les insectes salsicoles de Szamosfalva. Szamosfalva est un petit village aux environs de Clausenbourg. Il y a là plusieurs étangs salés d'où M. Ch. SCHUSTER m'a communiqué quelques Coléoptères et Hémiptères pris en automne 1876. Les Coléoptères déterminés par M. J. de FRIVALDSZKY (*Berosus spinosus* St. *Laccophilus hyalinus* De Geer, *Laccobius minutus* L., *Hydroporus inaequalis* F., *H. nigrolineatus* Stev.) n'offrent aucun intérêt. Parmi les Hémiptères, j'ai trouvé les espèces suivantes: *Salda burnea* et *pallipes*, *Notonecta glauca*, *Corisa Geoffroyi*, *Fussi*, *hieroglyphica* et *limitata*. La *Corisa Fussi* Fieb. qui habite exclusivement les eaux salées de la Transylvanie, y était fort abondante.

Dr. HORVÁTH.

BOTANIK.

Pag. 95.

Athamanta Haynaldi Borb. et Uechtr. Explicationes iconis: Tabula vi-ta, planta humilior integra, naturalis. Tabula vii-a, Analysis: 1 flos irregularis, auctus; 2 petalum, supra, 3 idem subtus visum, auctum;

4 umbellula; 5 fructus cum phyllo (D) involucelli, auctus, *A* pedicellus, *B* carpophorum apice bifidum, *C* mericarpium dissiliens, apice stylopodio styloque ornatum; 6 mericarpium transsectum, auctum: *J*=jugum cum fasciculo vasorum (F), *V*=vullucellae cum vittis ternis (O) *C* commissura quadrivittata.

Comparandi causa addimus florem (a), petalum (b) et mericarpium transsectum (d) *Ath: cretensis* L. ex iconographia Reichenbachii.

Pag. 95.

Avenaceae europeae. Auctore VICTORE de JANKA. Diese gewiss allen Botanikern erwünschte Arbeit ist durchgehends lateinisch geschrieben. Siehe an angeführter Stelle des ungarischen Textes.

Pag. 103.

Descriptiones plantarum novarum. Auctore LUDOVICO SIMKOVICS. Die ausführlichen lateinischen Diagnosen an angeführter Stelle des ungarischen Textes lassen einen deutschen Auszug als überflüssig erscheinen.

Pag. 105.

Die Verbreitung der Vegetation auf dem Monte-Maggiore. Eine pflanzen-geographische Skizze, mitgetheilt von Dr. MORIZ STAUB. Diese in ungarischer Sprache geschriebene Abhandlung wird im dritten Hefte ihren Abschluss finden und in der Revue dieses Heftes in ausführlichem deutschen Auszuge mitgetheilt werden. Wir bemerken ausdrücklich, dass uns das Manuscript schon Ende Februar 1877 zur Verfügung stand.

MINERALOGIE UND GEOLOGIE.

Pag. 109.

Der Itacolumit in Asien. Herr LUDWIG v. TISZA hat von seiner Reise in Asien zwei schöne Platten eines biegsamen Gesteines, welches den Namen *Itacolumit* führt, und bis vor Kurzem nur aus Brasilien bekannt war, für das National Museum mitgebracht.

Der Fundort dürfte in Ostindien, ca 65 engl. Meilen westlich von *Delhi*, beim Dorfe *Kaliana*, etwa auf der Wasserscheide zwischen Indus und Ganges, sein.

MEDLICOTT gab eine kurze Beschreibung dieses Vorkommens, wornach der Itacolumit nur die eigenthümlich modificirte Varietät eines in altkrystallinischem Schiefer auftretenden Quarzites ist. Diese soll keine Diamanten führen. Seine Biegsamkeit, welche knickender und nicht elastischer Natur ist, schreibt M. dem Umstande zu, dass die Quarzkörner mit einem feinen Thon umgeben sind, welcher eine gewisse Verschiebung der Körner zulässt.

Talk und Glimmer treten gar nicht oder nur so spärlich darin auf, dass sie diese merkwürdige Eigenschaft nicht verursachen können.

L. v. Lóczy.

Pag. 110.

Notizen zur Classification der «Pontischen Stufe» in Ungarn. Bekanntlich hat Herr TH. FUCHS für die Congerienschichten des Wiener Beckens eine Reihenfolge erkannt, welche von oben nach unten durch die Lager der

Congeria spathulata,
Congeria Partschi,
Congeria triangularis

gebildet wird, und ist es ihm gelungen auch die Faunen von Tihany und Radmanyest in Ungarn mit jener der untersten Abtheilung zu parallelisiren; Herrn Prof. NEUMAYR¹ verdanken wir weiters den Versuch, die Ablagerungen des ehemaligen grossen pontischen Meeres zu classificiren.

In einer grossen und sehr schätzbaren Publication über die diesbezüglichen Ablagerungen Westslavoniens theilt Herr Prof. NEUMAYR die Cong. Schichten Ungarns und Croatiens in folgende Abtheilungen:

obere	}	<i>Paludinen-Sch.</i>	=	der Fauna von Moosbrunn (im Wiener Becken)
mittlere				
untere				

Congeria rhomboidea. *Cardium fauna* von ÁRPÁD u. HIDAS. *Congeria triangularis* u. *C. Balatonica*.

Die Paludinen-Schichten sind aus Ungarn nur von sehr wenigen Punkten bekannt, sie haben aber eine Aehnlichkeit mit den mittleren Paludinen-Schichten Westslavoniens, während die untere und obere Abtheilung mit erhabenen verzierten Viviparen, nach Prof. NEUMAYR, in Ostslavonien und Ungarn zu fehlen scheinen.

Herr BÖCKH erwähnt aber im V. Bande d. Jahrbücher d. ung. geolog. Anstalt, dass bei Árpád u. Hidas die Horizonte der *Cong. triangularis* und *C. rhomboidea* von einander nicht trennbar sind, und selbst die zwei Abtheilungen, welche Herr Böckh hier erkannt hat, enthalten die *C. Partschi* gemeinsam, welche im Wiener Becken in einem getrennten Horizonte vorkommt.

Ebenso auffallend ist es, dass bei Tihany eine glatte Vivipara-Art, die *V. Sadleri* in Gesellschaft von *C. Balatonica* vorkommt, daher eine Stammform der mittleren Paludinen-Schichten Westslavoniens in dem Aequivalent des tiefsten Horizontes der Stufe im Wiener Becken auftritt. Ich hatte Gelegenheit bei Neszmély, unweit von Komorn, sehr schöne Auf-

¹ NEUMAYR und PAUL. Die Cong. und Paludinen-schichten Westslavoniens. Wien, 1875.

schlüsse der Congerien-Schichten besuchen zu können. Hier fand ich auf einer Stelle einen Tegel mit dicken Schalen der *Cong. triangularis* nebst Cardien gefüllt; darunter lagert sich mächtig ein Sand mit *C. Basteroti* und *Cardium* (letzteres ähnlich, wenn nicht identisch mit *C. conjungens*).

Im Hauptgraben hinter Neszmély ruht zu unterst ein dunkler Tegel mit *Planorbis*, *Anodonta*, *Melanopsis Sturi* und *Vicipara*, welchen *V. Neumayri* und *V. achatinoides* nahe steht. Höher folgt ein thoniger Sand mit 3 *Unio*-Arten, deren eine mit *U. atavus* übereinstimmt. Obenauf ist ein loser, fluvial gelagerter Sand mit *C. Balatonica*, *Melanopsis decollata*.

Hier finden wir also manches, was in dem Rahmen der Classification der Congerien-Schichten, wie sie Prof. NEUMAYR für Slavonien gegeben hat, nicht hineinpasst. Gewiss deutet das auf nichts anderes hin, als dass die Ablagerungen in der Mitte des grossen pontischen Meeres von jenen der Buchten abweichen, wie das schon Herr Prof. NEUMAYR andeutet und dass das sorgfältige Studium derselben eine lohnende Arbeit wäre.

L. v. Lóczy.

Pag. 113.

Notizen. An unsere Mitarbeiter richten wir die Bitte, sie mögen, zur Erleichterung des technischen Theiles der Redaction, blos auf eine Seite des Papiere schreiben, und die für die *Revue* bestimmten Mittheilungen ganz separirt halten. Da ferner in der Eintheilung des Stoffes die systematische Reihenfolge beobachtet wird, so ist es nöthig, die betreffenden Rubriken in folgender Ordnung abzuschliessen: im Monate vor dem Erscheinen des Heftes wird am 10. die Zoologie, am 12. die Botanik, am 15. die Mineralogie und Geologie abgeschlossen.

Die Redaction.

Botanischer Tauschverein, gegründet von unserem Freunde L. RICHTER. Theilnehmer 143; eingesendet 56,733 Expl. Auskunft bei L. R. Budapest, Maria-Valerlagasse Nr. 1.

Die Namen der europäischen Pflanzengenera, zusammengestellt von V. v. JANKA, sind bereits gedruckt, u. z. anders, als wir dies im Heft I angekündigt haben, indem sie auch als Catalog benützt werden können. Ein Expl. 30 kr. ö. W. Auskunft bei V. v. JANKA, Budapest, Museumgebäude, und durch die Redaction der «Természettajzi Füzetek» ebendort.

Die Abhandlung des Herrn Grafen v. PEJACSEVICS hat sich verspätet und musste für Heft III bleiben.

Herr Dr. C. A. Dohrn, Vorsitzender des Stettiner entomol. Vereines, war so freundlich uns einen Abdruck des Bogens 14, p. 205—220 der «Stettiner entomol. Zeitung» (1877) zu übersenden, worin p. 217 eine Besprechung unserer «Naturhistorischen Hefte» zu lesen ist. Wir gestehen es, dass wir auf Dr. C. A. DOHRN's Urtheil sehr gespannt waren, weil er bekanntlich nicht leicht zu befriedigen ist und eine Feder führt, deren schneidige Spitze schon viele Leute und viele Unternehmen zu spüren bekamen. Es gereicht uns zu grosser Genugthuung, dass Dr. DOHRN mit uns ganz zufrieden ist: es freut uns, dass wir so glücklich waren, ihm den Beweis zu liefern, wonach in Ungarn neben anderen Wissenszweigen auch die Entomologie gepflegt wird, wovon ihm — wie er bemerkt — bis jetzt nichts bekannt war. Der letztere Ausspruch hat uns ein wenig alterirt, denn wir haben selbst ein Exemplar der von der kön. ung. Naturwissenschaftlichen Gesellschaft herausgegebenen «Monographia Lygaeidarum» des Dr. G. v. HORVÁTH nach Stettin gesandt, so auch den ersten Band der in zwei Sprachen geschriebenen «Arachniden-Fauna» von OTTO HERMAN. Diese, sowie viele Separatabdrücke hätten also ihr Ziel verfehlt, und werden wir eine Nachlieferung zu besorgen haben. Da auch das vorliegende zweite Heft Entomologie enthält und Anlass zu einer kurzen Erwähnung bietet, so wollen wir Herrn Dr. C. A. DOHRN gebeten haben, gelegentlich einen kleinen Irrthum zu berichtigen, den nämlich, dass die «Naturhistorischen Hefte» (Természetrájsi Füzetek) nicht im Verlage des Franklin-Vereines erscheinen, sondern Organ und Eigenthum des ung. National-Museums in Budapest sind, und blos die Druckerei des Franklin-Vereines benützen. Wir nehmen Anlass, hier auch in anderer Richtung einige Worte zu sagen. Alle Briefe aus dem Auslande, welche wir anlässlich des Erscheinens unserer Hefte erhielten, haben Worte des Staunens, der Ueberraschung, welche besagen, dass man von einer Pflege der Naturwissenschaften in Ungarn nichts wusste. Der weit und rühmlich bekannte belgische Entomologe Senator SELYS DE LONGCHAMPS, der 1876 Ungarn besuchte, war auch überrascht in Budapest ein Institut zu finden, dessen naturhistorische Abtheilungen solchen ausländischer Institute gleichkommen, ja sogar einige Vorthelle bieten, welche man in vielen ausländischen Instituten vergebens sucht (vide «Comptes-Rendus d. s. de la Soc. Ent. de Belgique». Année 1876, LXIX.) Das liegt wohl zum Theile in der Sprache, welche es bewirkte, dass unsere Publicationen blos als überflüssiger Ballast betrachtet wurden (manchmal auch ein wenig ungerechter Weise, weil die Diagnosen doch lateinisch waren); zum grössten Theile liegt es aber wohl darin, dass es sich die Wiener politische Tagesliteratur stets sehr angelegen sein liess, an uns kein gutes Haar zu lassen, uns per Bausch und Bogen als asiatische Barbaren darzustellen, und es leider erreichte, dass dieses tagtäglich verkündete, übelwollende Urtheil in den weitesten

Kreisen massgebend wurde! Herr Dr. C. A. Dourn wünscht unserem Unternehmen ein fröhliches Gedeihen; nun, an Eifer wird es uns nicht fehlen, erstens aus wahrer Liebe zur alma mater Isis; zweitens ein wenig um den bekannten Ausspruch des Fürsten BISMARCK auch auf uns anwenden zu lassen, dass wir nämlich «das bestverleumdete Volk» sind. O. H.

Pag. 114 und 115.

Literatur. Siehe im ungarischen Texte.

Schriftenaustausch ebendort.

Aus dem Leben der naturh. Abth. des ung. Nat. Museums. Die botanische Abtheilung ist insoweit geordnet, als die europäischen Phanerogamen nach ENDLICHER's System zusammengestellt sind. Uebrig bleiben noch die Cryptogamen, dann Sammlungen ohne Zusammenhang (Exoten). KITAIBEL's Herbar blieb intact. Gäste können das Herbar benützen, das Ausborgen ist aber noch nicht möglich, weil die Exemplare nur lose eingelegt sind und die Befestigung erst beginnt.

1

2

3

4

